

חקירות מבצע 'עופרת יצוקה' ברצועת עזה:
עדכון שני

יולי 2010

מדינת ישראל

תוכן עניינים

עמוד

1	מבוא ותקציר	.I
5	ההתקדמות בחקירות מאז ינואר 2010	.II
5	א. בחינת התחקירים המבצעיים על ידי הפרקליט הצבאי הראשי	
6	ב. חקירות פליליות של מצ"ח	
7	ג. ביקורת של המערכת האזרחית על המערכת המשפטית הצבאית	
9	III. דיווח על התוצאות של חקירות פרטניות שנערכו בעקבות מבצע עופרת יצוקה	
9	א. חקירות בנוגע לטענות ליחס לא הולם כלפי אזרחים ועצירים פלסטינים	
9	(1) מ. ר.	
10	(2) מג'די עבד-רבו	
11	(3) עבאס אחמד איברהים חלוואה ומחמוד עבד רבו אל-עג'רמי	
12	(4) AD/03	
12	ב. חקירות בנוגע לטענות בדבר פגיעה במטרות אזרחיות ובאתרים רגישים	
13	(1) רחוב אל-פאחורה	
15	(2) מסגד אל-מקאדמה	
16	(3) תחנות ה"משטרה" של החמאס באל-סג'עיה ודיר אל-בלח	
19	(4) בניין כוחות הביטחון של החמאס בסמוך לבית הכלא המרכזי	
19	(5) מתחם מטה אונר"א	
20	ג. חקירות בנוגע לטענות בדבר פגיעה מכוונת באזרחים	
20	(1) האירוע בג'וחר א-דיק	
21	(2) ראווחיה אל-נג'ר	
22	(3) אמל, סועד, סמר וחג'ה סועד עבד רבו ואדהם קמיז נסיר	
22	(4) עבד אל-דהים	
23	ד. חקירות של נזקים שנגרמו לרכוש פרטי	
24	(1) לולי התרנגולות של סאופירי	
26	(2) המפעל של אבו ג'ובה לאריזת מלט בשקים	

27.....	(3) המפעלים של קבוצת אל-וואדיה	
27.....	(4) טחנת הקמח של אל-בדר	
29.....	תקציר השינויים בהנחיות מבצעיות כתוצאה מהחקירות שבוצעו בעקבות מבצע עופרת יצוקה	.IV
29.....	א. נהלים חדשים בכתב בנושא הגנה על אזרחים במסגרת לוחמה עירונית	
30.....	ב. פקודה חדשה אשר מסדירה הריסה של רכוש פרטי לצרכים צבאיים	
32.....	.V סמכויות ועדת טירקל לבדוק את מערכת החקירות של ישראל	
33.....	.VI דברי סיכום	

1. מבוא ותקציר

1. מסמך זה מתאר את ההתקדמות ואת מצבן העדכני של החקירות שביצעה ישראל במסגרת בדיקת טענות בדבר התנהגות פסולה והפרות של דיני העימות המזוין¹ על ידי צה"ל, במהלך המבצע הצבאי שהתנהל ברצועת עזה בין 27 בדצמבר, 2008 ל- 18 בינואר, 2009 ("מבצע עופרת יצוקה"). מסמך זה נועד לעדכן את המידע שהציגה ישראל בדיווחיה בקשר למבצע עופרת יצוקה ואשר פורסמו ביולי 2009 ובינואר 2010.
2. הדוח הראשון שפרסמה ישראל, ביולי 2009, שכותרתו "המבצע בעזה: היבטים עובדתיים ומשפטיים" (להלן - "הדוח על המבצע בעזה")² תיאר את השתלשלות האירועים שהובילה למבצע עופרת יצוקה. אירועים אלה כללו התקפות בלתי פוסקות של החמאס אשר שיגר פגזי מרגמה ורקטות מרצועת עזה כנגד האוכלוסייה האזרחית של ישראל (בשמונה השנים שקדמו למבצע עופרת יצוקה נמונו כ- 12,000 שיגורים), וההיקף ורמת האיום שבמתקפות אלה, אשר הלכו וגברו בעקבות; חטיפתו בשנת 2006 של החייל הישראלי, רב"ט גלעד שליט, אשר נמצא בשבי, מבלי שיהיה עמו קשר כלשהו, עד היום; וכן מספר רב של ניסיונות מצד ישראל לטפל בבעיית איום הטרור מעזה באמצעים לא צבאיים, ובהם יוזמות דיפלומטיות ופניות דחופות לאו"ם.³
3. הדוח על המבצע בעזה תיאר גם את המאמצים שעשה צה"ל להקפיד על קיום דיני העימות המזוין במהלך מבצע עופרת יצוקה, על אף האתגרים המבצעיים הרבים שצה"ל נאלץ להתמודד עמם עקב הטקטיקה שננקטה על ידי החמאס - בפרט, השימוש המכוון שעשה החמאס באוכלוסייה הפלסטינית האזרחית ובתשתיות אזרחיות, כמקום מסתור לשיגורי רקטות ופצצות מרגמה, כמחסה ללוחמים ולהסתרת כלי נשק.
4. הדוח על המבצע בעזה גם מתאר בפירוט את המסגרת החוקית לשימוש בכוח ואת הכללים - לרבות עקרונות האבחנה והמידתיות - אשר חלים על סכסוך מזוין לפי המשפט הבינלאומי⁴. כמו כן כלל הדוח תיאור של המערכת הישראלית לחקירת הטענות בדבר הפרות של דיני העימות המזוין, ואת הממצאים הראשוניים (נכון ליולי 2009) שנמצאו במספר חקירות שנפתחו כבר בעקבות מבצע עופרת יצוקה.
5. בינואר 2010 פרסמה ישראל עדכון לדוח על המבצע בעזה (ה"עדכון מינואר 2010")⁵. עדכון זה כלל מידע מפורט על המנגנונים השונים לבדיקת הטענות בדבר הפרות של דיני העימות המזוין; העדכון מינואר 2010 אף עורך השוואה בין מערכות החקירה של פעילות

* מסמך זה הינו תרגום של דו"ח העדכון אשר נכתב במקור בשפה האנגלית.

¹ כמו בשני הדוחות הקודמים, המונח "דיני עימות מזוין" המשמש במסמך זה, לכל אורכו, במשמעותו הרגילה - מתאר את החובות החוקיות החלות על צדדים לעימות מזוין במהלך פעילותם הצבאית. פרשנים ומדינות רבים נוהגים להשתמש במונח "משפט הומניטארי בינלאומי" כתחליף למונח "דיני עימות מזוין". ישראל, כמו מדינות רבות אחרות, מעדיפה את המונח "דיני עימות מזוין".

² המבצע בעזה: היבטים עובדתיים ומשפטיים (יולי 2009), ר' <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/Operation+in+Gaza-Factual+and+Legal+Aspects.htm>.

³ שם 36-81.

⁴ שם 27-35.

⁵ עדכון בנוגע לחקירות המבצע בעזה (ינואר 2010), ב- <http://www.mfa.gov.il/NR/rndonlyres/8E841A98-1755-413D-B-A1D2-8B30F64022BE/0/GazaOperationInvestigationsUpdate.pdf>.

צבאית הנהוגות בישראל לבין מערכות דומות הנהוגות במדינות דמוקרטיות אחרות (אנגליה, ארצות הברית, קנדה ואוסטרליה)⁶ ומסביר כיצד טיפלה ישראל בתלונות פרטניות על הפרת דיני העימות המזוין במהלך מבצע עופרת יצוקה.

6. העדכון מינואר 2010 מתאר בפרוטרוט את שכבות הבדיקה הרבות מהן מורכבת מערכת החקירה בישראל, אשר נועדו להבטיח כי החקירה תהיה ממצה, ללא משוא פנים, ובלתי תלויה. במרכז המערכת המשפטית הצבאית עומד הפרקליט הצבאי הראשי ("פצ"ר") שאינו תלוי, על פי חוק, בשרשרת הפיקוד הצבאית. כאשר הפצ"ר מזהה, או כאשר מובאות לידיעתו, טענות בדבר הפרת דיני העימות המזוין, במצבים העלולים להעיד על התנהגות פלילית לשמה, הפצ"ר יפנה את העניין באופן ישיר לחקירה פלילית. במקרים אחרים, הפצ"ר עשוי לבחון תחילה את ממצאיו של תחקיר מבצעי, ואם לא נערך תחקיר, לבקש את ביצועו. הפצ"ר בוחן את המידע שנאסף במסגרת התחקיר המבצעי, את התלונה שהתקבלה ואת כל החומרים הפומביים, בטרם יכריע האם להורות להעביר את העניין לחקירה פלילית.

7. היועץ המשפטי לממשלה מוסיף נדבך נוסף של ביקורת מצד המערכת האזרחית, שכן החלטות הפצ"ר להורות על חקירה או להגיש כתבי אישום, או להימנע מכך, כפופות לביקורתו. כפי שצוין בעדכון מינואר 2010, בית המשפט העליון בשבתו כבית המשפט הגבוה לצדק, מוסמך לבקר כל החלטה של הפצ"ר ושל היועץ המשפטי לממשלה, ויוצר שכבה נוספת של ביקורת שיפוטית. ביקורתו של בג"צ מופעלת על ידי הגשת עתירה על ידי כל צד מעוניין, לרבות תושבים פלסטינים המתגוררים ברצועת עזה, או ארגונים לא ממשלתיים (NGOs)⁷.

8. העדכון מינואר 2010 סקר את ההתקדמות בחקירות, נכון לינואר 2010, לרבות עדכונים לגבי חמישה תחקירים מטכ"ליים שתוארו במסגרת הדוח על המבצע בעזה⁸. בעדכון מינואר 2010 נאמר גם כי בחודש נובמבר 2009 נפתח תחקיר מטכ"לי שישי במספר לבדיקת שלוש טענות ספציפיות שנכללו בדוח ועדת הבדיקה שמונתה על ידי המועצה לזכויות אדם של האו"ם בעניין הסכסוך בעזה, שבראשה עמד השופט ריצ'רד גולדסטון (להלן - דו"ח גולדסטון)⁹. ישראל פתחה בתחקירים מבצעיים ובחקירות ופליליות גם במקרים רבים אחרים, על מנת לברר ולחקור טענות שהועלו בקשר למבצע עופרת יצוקה¹⁰.

9. המסמך הנוכחי כולל מידע בדבר צעדים נוספים שנקטה ישראל, ועדיין נוקטת, בקשר לחקירת הטענות בנוגע למבצע עופרת יצוקה. מסמך זה לא יחזור על המידע הרב שנכלל בשני הדיווחים הקודמים, ואף לא ינסה להקיף את כלל החקירות שנפתחו על ידי ישראל בעניין זה. חלף זאת, מסמך זה סוקר את ההתקדמות בחקירות העיקריות בששת החודשים האחרונים, וכולל גם מידע בנוגע לאירועים הפרטניים שנדונו בדוח גולדסטון. כמו כן מתאר מסמך זה, בקצרה, מספר שינויים בנהלים המבצעיים של צה"ל, שיושמו, או מיושמים, בעקבות הלקחים שהופקו ממבצע עופרת יצוקה.

⁶ העדכון מינואר 2010 ¶¶ 71-88.

⁷ ר', לדוגמה, העדכון מינואר 2010 ¶ 36.

⁸ העדכון מינואר 2010 ¶¶ 96-123.

⁹ דוח הוועדה לקביעת עובדות (25 בספטמבר, 2009), ב-

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/12session/A-HRC-12-48.pdf>

¹⁰ העדכון מינואר 2010 ¶¶ 124-127.

10. החקירות הרבות שביצעה ישראל הובילו לתוצאות חשובות, בעיקר במהלך החודשים האחרונים. מאז העדכון מינואר 2010, יחידת המשטרה הצבאית החוקרת ("מצ"ח") פתחה 11 חקירות פליליות נוספות, ובסך הכל נפתחו עד כה 47 חקירות פליליות, על מנת לחקור אירועים פרטניים בקשר למבצע עופרת יצוקה. אחדות מהחקירות הובילו להגשת כתבי אישום ומשפטים: נגד שני חיילי צה"ל הוגש לאחרונה כתב אישום על שאילצו קטין פלסטיני לסייע להם באופן שהעמיד אותו בסכנה; הפצ"ר אף הגיש כתב אישום נגד חייל צה"ל שנחשד בהריגת אזרחית פלסטינית מתוך קבוצה של אזרחים שהלכו לעבר עמדה של צה"ל. מקרים אלה נוספים על כתב אישום והרשעה קודמים נגד חייל צה"ל שהואשם בביזה, כפי שדווח בעדכון מינואר 2010¹¹.
11. מספר חקירות נוספות הסתיימו בנקיטת צעדים משמעותיים במסגרת הצבא. נגד שני קציני צה"ל, בדרגת תת אלוף ואלוף משנה, ננקטו צעדים משמעותיים לאחר שאישור שימוש בפגזי ארטילריה נפיצים, תוך חריגה מטווחי הבטיחות הנדרשים באזורים בנויים. נגד קצין צה"ל בדרגת סגן אלוף ננקטו צעדים משמעותיים לאחר שאישור כניסה של אזרח פלסטיני למבנה ששהו בו פעילי טרור. כמו כן, קצין צה"ל ננזף נזיפה חמורה ונגד שני קצינים נוספים ננקטו צעדים משמעותיים, בשל הפעלת שיקול דעת שגוי במהלך תקרית שכתוצאה ממנה נפגעו אזרחים במסגד אל-מקאדמה.
12. במקביל, השלים הפצ"ר את בחינתן של מספר חקירות פליליות אחרות שנוהלו על ידי מצ"ח ומספר תחקירים מבצעיים, מבלי שמצא כי יש מקום להגשת כתבי אישום או לנקיטת צעדים משמעותיים, לאחר שהגיע למסקנה כי בחקירות אלה לא נמצאו הפרות של דיני העימות המזוין או של פקודות צה"ל. מספר טענות נוספות נגד פעולות הצבא נמצאות עדיין בחקירה.
13. צה"ל אף יישם שינויים מבצעיים בפקודותיו ובתורת הלחימה מתוך מטרה לצמצם עוד יותר את הפגיעה באזרחים וברכוש אזרחי בעתיד. בפרט, צה"ל אימץ נהלים חדשים חשובים שנועדו לשפר את ההגנה על אזרחים בלוחמה בשטחים בנויים, למשל, על ידי שימת דגש נוסף על כך שהגנה על אזרחים היא חלק בלתי נפרד ממישמתו של מפקד בצה"ל. הגם שמרבית הנושאים עמם מתמודדים הנהלים החדשים זכו להתייחסות גם בעבר בפקודות מבצעיות שונות, ובהנחיות שהיו קיימות לפני מבצע עופרת יצוקה, הנהלים החדשים מחייבים עוד יותר את ההגנה הכוללת לאוכלוסייה האזרחית, כגון שילוב קצין לעניינים הומניטאריים בכל הדרגים הלוחמים החל ברמת הגדוד. בנוסף, אושרה בצה"ל פקודת קבע חדשה שמגדירה נהלים חדשים המסדירים פגיעה ברכוש פרטי במקרה של צורך צבאי.
14. ישראל עשתה מאמצים רבים לנהל חקירות ממצות ובלתי תלויות של הטענות נגד התנהגות פסולה של צה"ל במהלך מבצע עופרת יצוקה. בתחום זה, ישראל פיתחה מספר מנגנונים שנועדו להתגבר על האתגרים הטבועים בחקירת פעילות מבצעית במהלך לחימה, לרבות הקשיים שבאיתור עדים ברצועת עזה וטיפול בתלונות על מעשים שונים, שהן לעיתים כלליות ובאות מצד מי שלא היו עדים ישירים לאירועים.
15. על אף שלמדינת ישראל אמון מלא כי מערכת החקירה שמטפלת בטענות על הפרות של דיני העימות המזוין מנהלת חקירות ממצות, ללא משוא פנים ובאופן בלתי תלוי, החליטה

¹¹ שם ¶ 137 והערה 112.

ממשלת ישראל לאחרונה, לאור ביקורת שהושמעה במספר דוחות על מנגנונים אלה, להסמיך ועדה ציבורית בלתי תלויה לבדוק את ההתאמה של המנגנונים הקיימים בישראל לחקירת תלונות הנוגעות להפרות של דיני העימות המזוין, לחובותיה על פי המשפט הבינלאומי. בראש הוועדה עומד שופט בדימוס של בית המשפט העליון, יעקב טירקל והיא מורכבת משלושה מומחים ידועי שם ובלתי תלויים ושני משקיפים בינלאומיים נודעים ("ועדת טירקל").

16. מסמך זה בנוי כלהלן: פרק II סוקר את ההתקדמות בחקירות מאז העדכון מינואר 2010. פרק III מתאר את התוצאות, ואת מצבן של מספר חקירות פרטניות, לרבות חקירות האירועים שנזכרו בדוח גולדסטון. פרק IV מתאר את השינויים שהונהגו בהנחיות המבצעיות בצה"ל, על בסיס תהליכי הפקת הלקחים בעקבות מבצע עופרת יצוקה. ולסיום, פרק V מתאר את הקמת ועדת טירקל ואת סמכויותיה.

II. ההתקדמות בחקירות מאז ינואר 2010

17. בששת החודשים האחרונים המשיכה המערכת המשפטית הצבאית בישראל להתקדם בחקירות שהיא מנהלת בנוגע לטענות למעשים פסולים על ידי כוחות צה"ל במהלך מבצע עופרת יצוקה. כפי שדווח בינואר 2010, ישראל פתחה יותר מ-150 חקירות צבאיות, לרבות חקירות פליליות של מצ"ח ותחקירים מבצעיים. מסמך זה מציג את התוצאות של אחדות מהחקירות שהושלמו ואת החלטותיו של הפצ"ר בעניינן. כפי שהוסבר קודם לכן, החלטות הפצ"ר עשויות להיות כפופות לביקורת של היועץ המשפטי לממשלה ושל בית המשפט העליון של מדינת ישראל.

18. העובדות אשר מתוארות במסמך זה מלמדות כי היקף החקירות שישראל מנהלת בנוגע למבצע עופרת יצוקה חורג בהרבה מהתמקדות במעשיהם של חיילים בודדים במערכה. בנוסף לכתבי האישום שהגיש הפצ"ר נגד חיילי צה"ל, במקרים הנדרשים, לא היסס הפצ"ר ליזום הליכים משמעותיים נגד קציני צבא בכירים, ובהם קצין בדרגת תת אלוף וקצין בדרגת אלוף משנה באחד המקרים, ונגד קצין בדרגת סגן אלוף במקרה אחר. במקרה שלישי ננקטו צעדים משמעותיים נגד קצין אחד, ונגד שניים נוספים ננקטו אמצעים פיקודיים, כפי שמתואר ביתר הרחבה בפרק III להלן. זאת ועוד, כפי שתואר בשני הדוחות הקודמים של ישראל, צה"ל ניהל שישה תחקירים מטכ"ליים, אשר התמקדו בנושאים מבצעיים רחבים יותר, כגון שימוש באמצעי לחימה שמכילים זרחן, אמצעי זהירות שנקטו בקרבת אתרים רגישים, ופגיעה ברכוש פרטי. בעקבות חלק מחקירות אלה כבר יושמו שינויים מהותיים בנוהלי הצבא, ושינויים נוספים נמצאים בתהליך הטמעה.

א. בחינת התחקירים המבצעיים על ידי הפרקליט הצבאי הראשי

19. כפי שתואר בעדכון מינואר 2010, התחקיר המבצעי הינו כלי חשוב לקביעת ממצאים עובדתיים אשר נועדו לבחון לא רק את ביצועי כוחות צה"ל במהלך הפעילות הצבאית, אלא גם לזהות ולתקן בעיות ספציפיות שנחשפו במהלך הפעלת הכוחות. התחקיר המבצעי אינו מהווה תחליף לחקירות פליליות. חלף זאת, התחקיר המבצעי משמש לאיסוף ראשוני של ממצאים עובדתיים, אשר נבדקים על ידי הפצ"ר ביחד עם התלונה ומידע רלוונטי אחר, לפני שהפצ"ר קובע האם יש צורך להורות על פתיחת חקירה פלילית. התחקיר המבצעי יכול אף להמליץ על נקיטה בצעדים שונים, כגון צעדים משמעותיים, או שינויים בנהלים המבצעיים.

20. הפצ"ר בוחן את ממצאי התחקיר המבצעי באופן קפדני. במסגרת בדיקה זו בוחן הפצ"ר את תוצאות התחקיר המבצעי ביחד עם התלונה שהתקבלה וכל המידע הנוסף שנמסר על ידי המתלונן או הגלוי לציבור, לרבות דוחות שפורסמו על ידי ארגוני זכויות אדם, וכן מידע נוסף מכל מקור שברשותו. הפצ"ר מפנה לעיתים קרובות שאלות למתחקרים בעקבות התחקיר ודורש מהם לערוך חקירות משלימות לביור העובדות, בטרם קבלת החלטה על הצעדים שיש לנקוט בעקבות תלונה מסוימת.

21. בסמכותו של הפצ"ר אף לשוב ולפתוח חקירות שהסתיימו, ולבדוק אירוע אם התגלו עובדות או נסיבות חדשות, לאחר סיום החקירה. כך קרה למשל בחקירת האירועים בנוגע

לטחנת הקמח אל-באדר, שתוארה בעדכון מינואר 2010¹² (ונדונה בפרק III להלן), וכן בנוגע לחקירת האירועים במסגד אל-מקאדמה (הנדונה אף היא בפרק III).

22. מאז ינואר 2010, השלים הפצ"ר את הבדיקה העובדתית והמשפטית של תחקירים מבצעיים רבים, חלקם של האירועים הועברו לחקירות פליליות, ואחרים לנקיטת צעדים משמעותיים¹³ ואילו בעניינם של חלק מהם הורה על סגירת התיק, לאחר שבמסגרת התחקיר המבצעי לא נמצא כי כוחות צה"ל הפרו את דיני העימות המזוין או את פקודות הצבא.

ב. חקירות פליליות של מצ"ח

23. מאז העדכון מינואר 2010, פתחה ישראל 11 חקירות פליליות חדשות של מצ"ח לבדיקת התנהגות הצבא במהלך מבצע עופרת יצוקה, ומספר החקירות הפליליות שנפתחו עד כה עומד על 47. החקירה הפלילית האחרונה שהפצ"ר הורה על פתיחתה נוגעת לאירועים שנזכרו במספר דוחות, ובהם דוח *ועדת גולדסטון*, והם נוגעים למשפחת א-סאמוני¹⁴.

24. כפי שהוסבר בעדכון מינואר 2010, קיום תחקיר מבצעי אינו מהווה תנאי מוקדם לפתיחת חקירה פלילית ולכן אין בכך כדי לעכב את החקירה במקרים שבהם מתגלה בבירור בסיס לכאורה להתנהגות פלילית. למעשה, מתוך 47 החקירות הפליליות שנפתחו עד היום בקשר למבצע עופרת יצוקה, 34 (כשלושה רבעים) הופנו ישירות לחקירה פלילית.

25. מספר חקירות פליליות הסתיימו וממצאיהן נבדקו על ידי הפצ"ר. באחדים ממקרים אלה הורה הפצ"ר לקיים הליכים משמעותיים או הורה על הגשת כתב אישום, כפי שמפורט בפרק III להלן.

26. מאז סיום מבצע עופרת יצוקה מיקדה מצ"ח את מאמצייה לחקירת האירועים הקשורים למבצע. כפי שדווח קודם לכן, בשל כמות החקירות והיקפן, הוטלה משימת החקירות של האירועים במבצע עופרת יצוקה על צוות מיוחד וייעודי אשר מונה 16 חוקרים, שזה עיסוקם הבלעדי. לרשות החוקרים עומדים ארבעה מתורגמנים דוברי ערבית. במהלך תקופה שבמהלכה היקף התרגומים הנדרש היה גדול במיוחד העסיקה מצ"ח, באופן זמני, שבעה מתורגמנים נוספים.

27. חוקרי מצ"ח יצאו אל האתרים השונים על מנת לפגוש את העדים הנוגעים בדבר, לרבות פלסטינים וקציני וחיילי צה"ל אשר היו מעורבים במבצע עופרת יצוקה. על מנת ליצור קשר עם המתלוננים הפלסטינים בעזה ועל מנת לתאם את גביית העדויות, נעזרו חוקרי מצ"ח בארגוני זכויות האדם ובעורכי דין מישראל אשר יצגו חלק מהמתלוננים, על מנת לאפשר מפגשים בין תושבי עזה לחוקרי מצ"ח (חלק מהמפגשים התקיימו במעבר ארז, אחד המעברים בין ישראל לרצועת עזה). כאשר המתלוננים ציינו בעדויותיהם שמות של עדים אפשריים אחרים, נעשו מאמצים לגבות עדויות גם מאנשים אלה.

¹² שם 165-174.

¹³ כפי שצוין בעדכון מינואר 2010, 55, צעדים משמעותיים ננקטים במקרים של עבירות שחומרתן פחותה. יש להדגיש, כי גם הליכים כאלה עשויים להסתיים במאסר עד 3 שנים.

¹⁴ דוח גולדסטון 706-744. כפי שנאמר בעדכון מינואר 2010, 124-125, אירוע זה נבדק במסגרת תחקיר מטכ"לי. לאחר בחינת ממצאי התחקיר המטכ"לי החליט הפצ"ר כי במקרה זה מתחייבת פתיחת חקירה פלילית. חקירה זו תתנהל בד-בבד עם שתי חקירות פליליות נוספות אשר מתנהלות בנוגע להיבטים אחרים של אותו אירוע.

28. בנוסף לגביית העדויות, החוקרים דרשו אחר וקיבלו לידיהם מגוון ראיות פיזיות, לרבות מפות של צה"ל, ויומני אירועים שיש להם נגיעה לאירועים הנחקרים. החוקרים גם אספו רישומים רפואיים מבתי החולים בעזה על מנת להעריך את הפגיעות שדווחו על ידי המתלוננים הפלסטינים. במקרים אחדים נעזרו חוקרי צה"ל במומחים עצמאיים על מנת לחקור ראיות של סימני פיצוצים ופגיעות ועל מנת לזהות את סוגי התחמושת שנורו.

29. כפי שצוין בעדכון מינואר 2010, חוקרי מצ"ח נאלצו להתמודד עם מספר אתגרים קשים המתעוררים במצב בו נדרש בירור העובדות במצבי עימות, המתאפיינים בהתפתחויות מהירות¹⁵. האתגר הראשון היה לזהות את היחידות שפעלו באזור במועד האירוע. חוקרי מצ"ח נפגשו עם נציגי פיקוד דרום ואוגדת עזה ומיפו בזהירות וביסודיות את תנועת הכוחות במהלך מבצע עופרת יצוקה. החוקרים אף גבו עדויות ממפקדי גדודים וממפקדי פלוגות. לאחר מכן ניסו חוקרי מצ"ח להתאים את הטענות הפרטניות למיקום הכוחות המעורבים.

30. קושי אחר נבע מכך שחלק מהעדים הפלסטינים סרבו להעיד בפני חוקרי צה"ל, או אפילו להעביר אליהם עדות בכתב. עדים פלסטינים אחרים סרבו להעיד באופן אישי. על אף שתצהיר יכול לספק לחוקרים מידע רב ערך ולשמש כנקודת מוצא לחקירה, תצהיר בכתב בלבד אינו יכול להוות ראיה קבילה במשפט. בשיטת המשפט הישראלית, כמו בשיטות משפט רבות אחרות, הוכחת עבירה פלילית מחייבת נכונות של העד להתייצב בבית המשפט ולהיחקר חקירה נגדית בתחומים כמו יכולתו של להבחין במאורעות, האם יש לעד הטיה כלשהי, והאם ישנן עובדות נוספות שיש להן נגיעה למקרה ואשר לא נכללו בעדות בכתב. לפיכך, במקרים מסוימים, חוסר נכונות של המתלונן לשתף פעולה עם החקירה הפלילית עלול למנוע מהחוקרים להשיג את הראיות החשובות ביותר.

31. למרות הקשיים המתוארים, הצליחו חוקרי מצ"ח להשלים מספר לא מבוטל של חקירות פליליות אשר נפתחו בעקבות אירועי מבצע עופרת יצוקה. הפצ"ר, בתורו, בדק וקיבל החלטות בנוגע לרבות מחקירות אלה. כמו כן יש לציין כי במסגרת בירור אחדים מהאירועים היותר מורכבים בקשר למבצע עופרת יצוקה, נועץ הפצ"ר בפרקליטים בכירים מפרקליטות המדינה, ובפרט, במשנה לפרקליט המדינה לעניינים מיוחדים ובמשנה לפרקליט המדינה לעניינים פליליים.

32. במסמך זה מוצגים פרטים נוספים אודות מספר החלטות של הפרקליט הצבאי הראשי בעקבות בדיקות החקירות הפיקודיות והחקירות הפליליות, במסגרת פרק III.

ג. ביקורת של המערכת האזרחית על המערכת המשפטית הצבאית

33. כפי שהוסבר בעדכון מינואר 2010¹⁶, החלטות הפצ"ר עשויות להיות כפופות לביקורת של היועץ המשפטי לממשלה, שהוא גורם בלתי תלוי ובעל סמכות עליונה. מתלונן או ארגון לא ממשלתי יכולים לפנות בכתב אל היועץ המשפטי לממשלה ולבקש בדיקה נוספת של עניין מסוים ובאופן זה להפעיל את מנגנון הביקורת של היועץ המשפטי לממשלה. על פי

¹⁵ שם, ¶ 93.

¹⁶ ר' ¶¶ 31 - 33.

פסיקת בית המשפט העליון בישראל, היועץ המשפטי לממשלה מוסמך להורות לפרקליט הצבאי הראשי לשנות את עמדתו בשאלה האם להגיש כתב אישום¹⁷.

34. החלטות הפצ"ר והיועץ המשפטי לממשלה כאחת כפופות לביקורת נוספת של בית המשפט העליון, היושב כבית המשפט הגבוה לצדק (בג"צ)¹⁸. הביקורת השיפוטית של בג"צ חלה גם על ההחלטה להורות על פתיחת חקירה פלילית, להגיש כתב אישום, או לנקוט צעדים משמעותיים אחרים. תושבים פלסטינים וכן ארגונים לא ממשלתיים עתרו נגד הפעלת שיקול הדעת של הפצ"ר בעניינים של העמדה לדין, ובמספר מקרים אף הצליחו בעתירותיהם. במקרים אחרים אישר בית המשפט העליון את החלטותיו של הפצ"ר¹⁹.

¹⁷ ש.ם.

¹⁸ ש.ם 34 - 40.

¹⁹ דוגמאות לעתירות כאלה מוצגות בפרוטרוט בעדכון מינואר 2010, 36 - 37.

III. דיווח על התוצאות של חקירות פרטניות שנערכו בעקבות מבצע עופרת יצוקה

35. כפי שנאמר בעדכון מינואר 2010, ישראל פתחה יותר מ-150 חקירות בשל טענות למעשים פסולים והפרות של דיני העימות המזוין בקשר למבצע עופרת יצוקה, לרבות הטענות המתוארות בדוח גולדסטון. בעדכון מינואר 2010 מתוארות 4 חקירות שבהן השלים הפצ"ר את בדיקתו עד לתאריך אותו דיווח. העדכון הנוכחי מדווח על מספר מקרים נוספים אשר נבדקו על ידי הפצ"ר.

א. חקירות בנוגע לטענות ליחס לא הולם כלפי אזרחים ועצירים פלסטינים

36. הפקודות המבצעיות של צה"ל שמות דגש על החובה להגן על כבודם של אזרחים במהלך עימות מזוין ולהעניק לעצירים יחס אנושי. בהתאם לכך, הפקודות של מבצע עופרת יצוקה אסרו, באופן מפורש, על שימוש באזרחים כמגן אנושי, וכן אסרו לאלץ אזרחים ליטול חלק בפעילות הצבאית, בהתאם לדיני העימות המזוין ולהחלטת בית המשפט העליון בעניין זה.²⁰

37. ישראל מתייחסת ברצינות רבה לכל דיווח על יחס לא הולם כלפי אזרחים או עצירים פלסטינים במהלך מבצע עופרת יצוקה. הפצ"ר העביר במישרין לחקירה פלילית את כל הטענות לפיהן כוחות צה"ל עשו באזרחים פלסטינים שימוש כמגן אנושי או אילצו אותם להשתתף בפעילות צבאית, או כי עצירים פלסטינים קיבלו יחס לא הולם שעה שהיו במשמורתו של צה"ל. כפי שממחישים המקרים אשר מתוארים להלן, העובדות שנחשפות באחדים מהמקרים שונות בתכלית מכפי שנטען. למרות זאת, באחד מהמקרים המתוארים להלן, מצא הפצ"ר ראיות מספיקות למעשים פסולים כדי להעמיד לדין שני חיילים, ובמקרה אחר, הפצ"ר העביר את הטיפול במקרה להליכים משמעותיים נגד מפקד בכיר בצה"ל. זאת ועוד, כפי שנאמר בעדכון מינואר 2010, השאלות העיקריות בנוגע לתנאים שבהם הוחזקו עצירים פלסטינים במהלך מבצע עופרת יצוקה מתבררות בתחקיר מטכ"לי שנערך על-ידי קצין בכיר שלא נמנה על שרשרת הפיקוד במהלך האירועים הנדונים.²¹

38. להלן מובאות מספר דוגמאות לתוצאות בדיקתו של הפצ"ר את הטענות בדבר יחס לא הולם לאזרחים ולעצירים פלסטינים.

(1) מ.ר.

39. התלונה בנוגע לאירוע זה נכללה בדוח של הנציגה המיוחדת של מזכ"ל האו"ם לילדים וסכסוכים מזוינים, ונטען בה כי כוחות צה"ל עשו שימוש בילד פלסטיני כמגן אנושי במהלך פעילותם ב-15 בינואר 2010, באזור תל אל-הווא בעיר עזה.²² טענה דומה נטענה על ידי

²⁰ בג"ץ 3799/02 עדאללה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' אלוף פיקוד מרכז בצה"ל (6 באוקטובר, 2005)

²¹ ר' העדכון מינואר 2010, ¶ 125 והערה 110, לעניין הסמכויות המפורטות של תחקיר מטכ"לי מיוחד זה.

²² Human Rights Situation in Palestine and Other Occupied Arab Territories, A/HRC/10/22, בנספח ¶ 10 (20 במארס, 2009).

- ארגון לא ממשלתי ישראלי. לאור טענות אלה, הפצ"ר הורה באופן ישיר על פתיחת חקירה פלילית.
40. מצ"ח ניסתה לברר את זהות המתלונן, אשר לא צוינה בדוח של הנציגה המיוחדת של מזכ"ל האו"ם לילדים וסכסוכים מזוינים. חוקרי מצ"ח פנו אל הארגון הלא ממשלתי הישראלי וביקשו סיוע בזיהוי המתלונן ובתיאום גביית עדותו. בעקבות זאת, נגבתה מהילד עדות בנוכחות אימו. כמו כן נאספו על ידי החוקרים עדויות אחרות, לרבות עדויותיהם של החיילים שהיו מעורבים באירוע.
41. לחוקרים התברר כי במהלך ביצוע חיפוש במבנה בתל אל-הווא, שני חיילים אילצו ילד לפתוח מספר תיקים ומזוודות שנחשדו על ידיהם כממולכדים בחומר נפץ. על בסיס ממצאים אלה, קבע הפצ"ר כי קיימות ראיות מהותיות לכך כי החיילים לא נהגו על פי פקודות הצבא אשר אוסרות על שימוש באזרחים לפעילות צבאית.
42. בחודש מארס 2010 הוגש כתב אישום נגד שני החיילים המעורבים על ידי הפצ"ר. המשפט מתנהל כיום בדלתיים פתוחות²³ בבית דין הצבאי המחוזי של מחוז שיפוט זרוע היבשה. נכון לתאריך דוח זה, הסתיימה פרשת התביעה, אשר העידה בין השאר את הילד.

(2) מג'די עבד-רב

43. בתלונה של ארגון לא ממשלתי מישראל נטען כי תושב עזה בשם מג'די עבד-רב אולץ לסייע ליחידה של צה"ל בניסיון להביא לכניעה ללא קרב של מספר פעילים מזוינים אשר הסתתרו בבית הסמוך לביתו. הפצ"ר העביר את העניין במישרין לחקירה פלילית של מצ"ח ביוני 2009²⁴. בסיוע הארגון הלא ממשלתי נפגשו חוקרי מצ"ח עם המתלונן וגבו ממנו עדות. בנוסף, נגבו עדויות מ-15 קצינים וחיילים מהיחידה שהיתה מעורבת באירוע, וכן ממספר קצינים וחיילים מיחידות אחרות שפעלו באזור בזמן שצוין בתלונה.
44. לאחר חקירה ממצה התברר כי היבטים שונים מעדותו של מר עבד-רב אינם נתמכים בחומר שנאסף. עם זאת, מהעדויות שנאספו במהלך החקירה עלה כי מפקד הכח, קצין בדרגת סגן אלוף, אשר עמד בקשר עם היחידה במשך כל האירוע, אישר מספר פעמים לכוח לאפשר למר עבד-רב להיכנס למבנה הסמוך לביתו על מנת לשוחח עם החמושים שהסתתרו בו.
45. למרות שנמצא בחקירה כי מר עבד-רב ביקש להיכנס אל המבנה על מנת לשכנע את האנשים שהתחבאו בו, ככל הנראה על מנת למנוע מצב שבו עלול להיגרם נזק לביתו שלו, קבע הפצ"ר כי אסור היה למפקד לאפשר למר עבד-רב להיכנס אל המבנה באותו מועד, באופן שיסכן אותו, וזאת ללא קשר להסכמתו לכאורה.
46. לכן, הורה הפצ"ר על נקיטת הליכים משמעותיים נגד המפקד על שלא נהג על פי הפקודות המבצעיות של צה"ל אשר אוסרות על שימוש מעין זה באזרחים לפעילות צבאית. החלטתו של הפצ"ר על נקיטה בהליכים משמעותיים ולא פליליים התבססה על מספר שיקולים, לרבות אמונתו של המפקד כי בכך שהסכים לבקשתו של מר עבד-רב הוא פועל

²³ ר' העדכון מינואר 2010 ¶ 28.

²⁴ לאחר שכבר נפתחה חקירת מצ"ח תוארו טענות אלה גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 1033-1063.

על מנת למזער את הנזק שעלול להיגרם לביתו של מר עבד-רבו. שיקול נוסף היה כי למר עבד-רבו לא נגרמה כל פגיעה כתוצאה מן האירוע. בעקבות כך ננקטו צעדים משמעותיים נגד הקצין.

(3) עבאס אחמד איברהים חלוואה ומחמוד עבד רבו אל-עג'רמי

47. עבאס אחמד איברהים חלוואה ומחמוד עבד רבו אל-עג'רמי טענו שניהם, בשתי תלונות נפרדות, כי ב- 5 בינואר, 2009, חיילים ישראלים לקחו אותם מבתיהם בשכונת אל-עטרה, נהגו בהם באופן בלתי הולם והכריחו אותם לשמש כמגנים אנושיים²⁵. מר אל-עג'רמי גם טען כי כתוצאה מהיחס הבלתי הולם של חיילי צה"ל נגרמו לו פגיעות גופניות, וכי ביתו היה מטרה למעשי הרס וביזה. מצ"ח פתחה שתי חקירות פליליות נפרדות בשני המקרים, ואלה צורפו מאוחר יותר, לאחר שהתברר כי מדובר באותה השתלשלות עניינים.
48. במהלך החקירה גבתה מצ"ח עדויות ממר חלוואה, ממר אל-עג'רמי, וכן מגב' מנאל אל-עג'רמי. בהמשך ביקשו החוקרים לגבות ממר חלוואה עדות נוספת אולם הוא סירב להתייצב לעדות. עם זאת, הוא מסר לחוקרים חומר נוסף באמצעות תצהיר בכתב. כמו כן גבו חוקרי מצ"ח עדויות מיותר מ- 20 קצינים וחיילים, ביניהם מפקדי הגדודים והפלוגות אשר פעלו באזור בזמנים הרלוונטיים. בנוסף לעדויות, בדקו חוקרי מצ"ח מגוון ראיות פיזיות, לרבות מסמכים רפואיים שהוצגו על ידי מר אל-עג'רמי מבית החולים שיפא בעזה.
49. החוקרים מצאו כי יחידה של צה"ל אכן פעלה בשכונת אל-עטרה וערכה חיפושים לגילוי כלי נשק ופעילי טרור²⁶. היחידה נתקלה במשפחותיהם של מר חלוואה ומר אל-עג'רמי אשר בחרו להישאר בבתיהן על אף ההתראות המוקדמות שנתן צה"ל, שבהן קרא לאזרחים להתפנות מן השכונה למען ביטחונם. הכח חשד במעורבותם של מר חלוואה ומר אל-עג'רמי בפעילות טרור ולכן עיכב אותם לחקירה והם הועברו אל מחוץ לאזור הקרבות, לעמדה של צה"ל שהייתה ממוקמת במרחק של קילומטר אחד מהמקום שבו עוכבו. מטעמי ביטחון כוסו עיניהם של העצירים בשעת העברתם אל עמדת צה"ל.
50. מן העדויות עלה באופן עקבי כי בשום שלב במהלך האירוע לא אולצו שני המתלוננים ללכת לפני החיילים או שימשו כמגנים אנושיים. שני העצירים הלכו כשהם מוקפים בחיילי צה"ל כפי שנדרש על פי ההוראות המבצעיות של צה"ל, הן על מנת להגן על העצירים והן על מנת להקטין את האפשרות לבריחתם.
51. בחקירה לא נמצאו ראיות אשר תומכות בטענותיהם של המתלוננים כי חיילי צה"ל פגעו בהם בשעה שהיו במשמורת צה"ל. למעשה, טענה זו נסתרה בבדיקה הרפואית שעבר מר אל-עג'רמי בבית החולים שיפא בסמוך לאחר האירוע. כמו כן נקבע בחקירה כי אין כל בסיס לייחס לחיילי צה"ל מעשי הרס וביזה אשר יתכן שבוצעו בביתו של מר אל-עג'רמי. בחקירה אף אמר מר אל-עג'רמי לחוקרים כי משפחתו לא התפנתה מהאזור בין השאר בשל פחדם מפריצות ומביזת רכושם על ידי תושבי עזה אחרים.

²⁵ טענות אלה תוארו גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 1064 - 1095.

²⁶ שכונת אל-עטרה שבה התרחש האירוע היתה אזור שבו התנהלו קרבות כבדים בתאריך הנדון. שכונה זו שימשה את ממנו שוגרו טילים רבים אל עבר ישראל, ובעקבות כך צה"ל תפס את האזור וערך חיפושים בבתיים לאיתור כלי נשק ופעילי טרור.

52. לאחר בדיקת העובדות והחקירות, קבע הפצ"ר כי לא נמצא יסוד אשר מצדיק הליכים נוספים והורה על סגירת שני תיקי החקירה.

(4) AD/03

53. *דוח גולדסטון* מתואר אירוע שמעורב בו עד אשר אינו מזוהה בשמו, AD/03, שטען כי הוא ואחרים עוכבו שלא כדין ואולצו לסייע לכוחות צה"ל במהלך מבצע עופרת יצוקה²⁷. בבדיקת טענות אלה והצלבתן עם מקורות מידע נגישים אחרים, הצליחו החוקרים הישראלים לברר את זהותו של AD/03, ולקבוע כי עניינו דווח לצה"ל עוד לפני פרסום הדוח, וכבר הועבר לחקירה פלילית על ידי מצ"ח²⁸.

54. בתחילת החקירה הפלילית, פנו חוקרי מצ"ח אל עורך דינו של AD/03 על מנת לתאם עמו גביית עדות במעבר ארז, שם גבו חוקרי מצ"ח עדויות מעשרות מתלוננים פלסטינים אחרים במקרים אחרים בקשר למבצע עופרת יצוקה, אולם AD/03 סירב להיענות לבקשה. עורך דינו טען כי AD/03 מסרב לבוא להעיד בשל חשש לביטחונו.

55. AD/03 עמד בסירובו לשתף פעולה למרות שהחוקרים הישראלים הסבירו לו כי לעדותו יש חשיבות מהותית לחקירה הפלילית. גביית עדות מפורטת ממתלונן, לרבות איסוף מהמתלונן של כל החומרים שאפשר להשתמש בהם על מנת לקדם את החקירה, היא מרכיב עיקרי בכל חקירה של מצ"ח. העדות נחוצה לא רק על מנת לאמת את הטענות אלא גם על מנת לזהות את היחידה הצבאית והחיילים המסוימים אשר היו מעורבים באירוע על פי הנטען. ללא עדותו של המתלונן מתקשה התביעה הצבאית לבנות תיק פלילי מוצק, אשר מחייב הוכחת אשמה מעבר לכל ספק סביר. הטענות שהופיעו *בדוח גולדסטון* ודיווחים שונים של ארגונים חוץ ממשלתיים ובאמצעי התקשורת אינם קבילים כראיות משום שהם בגדר "עדות שמיעה" על פי דיני הראיות, ובית משפט בישראל אינו רשאי להסתמך על דברים הנכללים בחומרים אלה על מנת להרשיע בעבירה פלילית.

56. נכון לתאריך כתיבת מסמך זה, התיק בעניינו של AD/03 נסגר, אך צה"ל עדיין מעוניין לגבות ממנו עדות על מנת ללמוד יותר על האירוע ועל מנת להשלים את החקירה. צה"ל הבטיח כי עדים פלסטינים שיסכימו לבוא למעבר ארז על מנת להעיד יתושאלו על ידי חוקרי מצ"ח רק על תלונותיהם ולא יעצרו. הבטחה זו תקפה גם לגבי AD/03.

57. יש לציין כי חלק מהטענות הפרטניות שנזכרו בתלונתו של AD/03, לרבות בנוגע לתנאים שבהם הוחזקו עצירים פלסטיניים במהלך מבצע עופרת יצוקה, נחקרות בתחקיר מטכ"לי, כפי שתואר בעדכון מינואר 2010²⁹. חקירה זו עדיין מתנהלת.

ב. חקירות בנוגע לטענות בדבר פגיעה במטרות אזרחיות ובאתרים רגישים

58. עקרון ההבחנה הוא מרכיב יסודי בפקודות הקבע של צה"ל. כל חיילי צה"ל מאומנים ומתודרכים כי התקפות יש לכונן אך ורק כנגד מטרות צבאיות לגיטימיות, כנגד לוחמים או

²⁷ דוח גולדסטון, ¶¶ 1143-1163.

²⁸ AD/03 שלח את התלונה בקשר לאירוע אל היועץ המשפטי לממשלה באמצעות עורך דין שייצג אותו בישראל. על פי הנוהל בישראל, התלונה הועברה אל הפצ"ר אשר הורה במישרין על פתיחת חקירה פלילית.

²⁹ העדכון מינואר 2010, ¶¶ 124 - 125; ר' גם הערה 21 לעיל.

כנגד אזרחים שנוטלים חלק ישיר במעשי איבה. הפקודות ותורת הלחימה של צה"ל אוסרות באופן חד-משמעי על תקיפה מכוונת של אזרחים או מטרות אזרחיות. גם עקרון המידתיות הוא מאבני היסוד של הפקודות ותורת הלחימה של צה"ל והוא אוסר על התקפות שהנזק הצפוי מהן לאזרחים הינו מופרז ביחס ליתרון הצבאי המיועד מהן. פקודות צה"ל כוללות את החובה לנקוט בכל אמצעי הזהירות האפשריים על מנת לצמצם ככל האפשר כל פגיעה בחיי אזרחים או ברכושם אגב הפעילות הצבאית, כגון קביעת מועד ההתקפה, אמצעי ההתקפה וכיוון ההתקפה, וכן עצירה או ביטול של פעילות צבאית בנסיבות מסוימות.

59. כפי שתואר בדוח על המבצע בעזה³⁰, הפקודות המבצעיות של צה"ל קובעות גם, בהתאם לדיני העימות המזוין, כי מתקנים רפואיים חסינים לחלוטין מפני תקיפה, מלבד מקרים שבהם האויב משתמש במתקנים אלה לפעילות צבאית. בנוסף לכך, יש לנקוט אמצעי זהירות מיוחדים במהלך פעילות צבאית בקרבת מתקנים של האו"ם, ובקרבת מתקנים אחרים אשר מיועדים לשימושים הומניטאריים, כגון מתקנים של ארגונים רפואיים ובתי חולים.

60. לאחר מבצע עופרת יצוקה צה"ל בדק תלונות בדבר פגיעות מכוונות ביעדים אזרחיים, וכן טענות על גרימת נזק למתקנים רפואיים ולמתקני או"ם³¹. אירועים אלה נחקרו במסגרת ארבעה תחקירים מטכ"ליים (אחד עסק בפגיעה במתקני רפואה, שני במתקני או"ם, שלישי באירועים בהם נפגעו אזרחים רבים ואילו התחקיר המטכ"לי האחרון בודק מספר אירועים מורכבים)³². בשניים מהמקרים ננקטו צעדים משמעותיים או פיקודיים נגד חמישה קצינים, נגד שניים מהם על הפרת הוראות הפתיחה באש, ונגד שלושת האחרים על הפעלת שיקול דעת לא הולם. במקרים אחרים, העלתה בדיקת הפצ"ר כי הנזק שנגרם לא מהווה הפרה של עקרונות ההבחנה והמידתיות, והפצ"ר מצא כי אין כל יסוד לייחס כוונה פלילית לחיילי צה"ל בשטח או לגורמים אחרים המעורבים בפעילות.

(1) רחוב אל-פאחורה

61. דוח גולדסטון מתאר פגיעה נטענת של מרגמות שנורו על-ידי צה"ל ברח' אל-פאחורה בשכונת ג'בליה בקרבת מקום למתקן בית ספר של אונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם לפליטים פלסטינים במזרח הקרוב) אשר שימש כמחסה לאוכלוסייה אזרחית, ושכתוצאה ממנה נגרמו על פי המדווח מספר אבידות מקרב האוכלוסייה האזרחית. אירוע זה נדון בדוח על המבצע בעזה, שבו הוסבר כי הכוחות הישראליים ירו ופגעו בחוליית משגרי פצצות מרגמה של החמאס אשר חזרה וירתה על כוחות צה"ל מאתר

³⁰ הדוח על המבצע בעזה, ¶ 224.

³¹ ברצועת עזה המאוכלסת בצפיפות רבה יש יותר מ-750 מתקנים של האו"ם, וכמעט 1,900 מתקנים רגישים בסך הכל. למרות זאת, רק במספר מועט יחסית של תלונות נטען כי נפגעו מתקנים רגישים כאלה. צוות החקירה של האו"ם לחקירת אירועים מסוימים ברצועת עזה מצא אפשרות לפגיעה או לנזק מפעילות צה"ל, במסגרת מבצע עופרת יצוקה, בשבעה מתקנים של האו"ם. ישראל שתפה פעולה באופן מלא עם צוות החקירה של האו"ם, שיתפה אותו בתוצאות של החקירות הפנימיות ומסרה לו מידע מפורט על האירועים הנדונים. המזכיר הכללי של האו"ם שיבח את ישראל על שיתוף הפעולה הרב שלה עם הצוות. לאחר בדיקת צוות הבדיקה של האו"ם, ולמרות שהיו לה הסתייגויות מהיבטים מסוימים של הדו"ח של צוות הבדיקה, פתחה ישראל בדו-שיח עם האו"ם על מנת לפתור את כל הנושאים שהתעוררו מהמקרים שנבדקו. ב-22 בינואר, 2010, המזכיר הכללי הודה לישראל פעם נוספת על "גישתה משתפת הפעולה" לדיונים אלה ואישר כי כל הסוגיות הכספיות בקשר לאירועים אלה נפתרו באופן משביע רצון. תדרוך של דובר האו"ם (22 בינואר, 2010), ר' <http://www.unmultimedia.org/radio/english/detail/89687.html>.

³² העדכון מינואר 2010 ¶¶ 103-112, ¶¶ 124-127.

שהיה מרוחק כ- 80 מטר מבית הספר של אונר"א³³. הפצ"ר השלים עתה את בדיקות תוצאות התחקיר המטכ"לי, והגיע למסקנה כי כוחות צה"ל לא הפרו במקרה זה את דיני העימות המזוין.

62. הפצ"ר הגיע לכלל מסקנה כי המתקפה כוונה כלפי מטרה צבאית לגיטימית וכי לא הפרה את עקרון המידתיות על פי מבחן "המפקד הצבאי הסביר"³⁴. הפצ"ר הגיע לכלל מסקנה כי אש המרגמות שנורתה על ידי החמאס היוותה סכנה ברורה ומיידית לכוחות הישראלים. למעשה, פגזי המרגמה אשר נורו על ידי החוליה האמורה של החמאס, במשך כשעה, נחתו קרוב מאוד לכוחות הישראלים. רק יום אחד קודם לכן, הפגזת מרגמות דומה הביאה לפציעתם של 30 חיילי צה"ל.

63. כמו כן מצא הפצ"ר כי מפקד הכח היה מודע לכך כי פגזי המרגמה נורו מאזור מאוכלס בקרבת בית הספר של אונר"א. מסיבה זו נקט המפקד באמצעי זהירות מרובים, לרבות אימות צולב של מקור האש בשני אמצעים בלתי תלויים, שימוש בכלי הנשק המדויקים ביותר, ווידוא כי בית הספר לא יפגע, על ידי שמירה על טווח ביטחון שיפריד בין בית הספר לבין אזור המטרה. אמצעי ביטחון אלה עיכבו את תגובת הכח והגדילו את משך החשיפה שלו לאש שנורתה על ידי חוליית החמאס.

64. בסופו של יום, קבע הפצ"ר כי הנזק האגבי שהיה הצפוי לפני תחילת ירי המרגמות של צה"ל לא היה מופרז כאשר נשקל אל מול היתרון הצבאי המיועד, לאור הצורך הצבאי הברור של הכח להגן על עצמו מפני המשך ירי המרגמות על ידי אנשי החוליה של החמאס, תגובתו המדודה והמידתית של הכח, שטח הפיזור הקטן יחסית של פצצות המרגמה, ואמצעי הזהירות שננקטו.

65. כמו כן מצא הפצ"ר כי בחירת כלי הנשק היתה נאותה בהתחשב בנסיבות. הכוחות הישראלים ירו מטח של ארבע פצצות מרגמה 120 מ"מ מסוג "קשת", אשר נורו במהירות בזה אחר זה. פצצות המרגמה מסוג קשת מכילות מערכות מתקדמות ל"נעילה" על מטרות וניווט הפצצות לעברן, וזה היה הנשק המדויק ביותר שעמד לרשות הכוחות הישראלים באותו זמן. הכוח המותקף לא היה יכול לקבל סיוע אווירי אותו זמן, ועל פי דיני העימות המזוין המפקד אינו חייב להמתין לסיוע אווירי ולהאריך את משך החשיפה של חיילי צה"ל לאש האויב.

66. ישראל מכירה בכך כי למרות שההתקפה היתה יעילה בהסרת האיום על הכוחות הישראלים, היא גרמה גם לאובדן מצער של חיי אזרחים. על אף שהפצ"ר לא מצא כי כוחות צה"ל הפרו את דיני העימות המזוין בכל הנוגע לתקרית זו, כחלק מן המאמץ הישראלי לצמצם ככל האפשר את האבדות מקרב האוכלוסייה האזרחית בכל מצב, חזר הפצ"ר על ההמלצה של התחקיר המטכ"לי לנסח הגדרות מחמירות יותר בפקודות הצבא, שיחולו על שימוש במרגמות בקרבת שטחים מאוכלסים באוכלוסייה אזרחית ובקרבת מקום למתקנים רגישים. הרמטכ"ל הורה על ביצוע עבודת המטה הנדרשת לנסח את הפקודות הנחוצות.

³³ הדוח על המבצע בעזה ¶¶ 336-340. האירוע מתואר בדוח גולדסטון, ¶¶ 653-690.

³⁴ הדוח על המבצע בעזה ¶ 120-131.

(2) מסגד אל-מקאדמה

67. בדוח גולדסטון ובמקורות אחרים נטען כי ב- 3 בינואר, 2009 נגרמו אבידות אזרחיות בתוך מסגד אל-מקאדמה בבית להיא, כאשר טיל שנורה על ידי כוחות צה"ל פגע בכניסה למסגד³⁵. מקרה זה נבדק במסגרת אחד מחמשת התחקירים המטכ"ליים אשר נדונו בדיווחים הקודמים. התחקיר המטכ"לי לא היה יכול למצוא תימוכין לטענה כי המסגד הופץ על ידי כוחות צה"ל במועד הנטען. למרות זאת, לאור המידע שהוצג בדוחות האחרים קיבל הרמטכ"ל את המלצתו של הפצ"ר, והורה לשוב ולפתוח את החקירה ולבחון את האירוע פעם נוספת במסגרת תחקיר מטכ"לי חדש.
68. התחקיר המטכ"לי החדש אישר כי הנזק שנגרם למסגד והאבידות מקרב האזרחים אשר נגרמו ב- 3 בינואר, 2009, אכן נגרמו כתוצאה מפגיעה של טיל אשר נורה על ידי כוחות צה"ל וכוון כלפי שני פעילי טרור אשר עמדו ליד הכניסה למסגד.
69. פעילים אלה השתייכו לחוליית טרור אשר היתה מעורבת בשיגור טילים אל עבר ישראל, וזוהתה תחילה כשהיא עומדת ליד בית חולים, ולכן לא הותקפה באותו מועד. מאוחר יותר זוהו הפעילים באתר אחר בבית להיא. הפעם, החל צה"ל בהיערכות לתקיפה של שני פעילי הטרור.
70. במהלך ההכנות לתקיפה נערכה תצפית צמודה על אזור המטרה במשך מספר דקות. בזמן התצפית לא נחזו אזרחים ברחובות הסמוכים, מלבד אדם אחד שנכנס למבנה בסמוך למקום שבו שהו הפעילים. מאחר שהמקום נראה נקי מאזרחים, הוחל בביצוע ההתקפה על פעילי הטרור. הטיל כוון אל הפעילים ופגע בקרקע ליד הכניסה למבנה.
71. בחקירה התברר כי המפקדים הצבאיים אשר תכננו את ההתקפה לא היו מודעים לכך כי המבנה הסמוך למקום שבו נמצאו פעילי הטרור הוא מסגד. על המבנה לא היה צריח אשר היה מקל על זיהויו כמסגד, והוא לא סומן ככזה על גבי המפות המבצעיות אשר שימשו את המפקדים. זאת ועוד, המפקדים לא היו מודעים לכך כי אחת מדלתות הכניסה למבנה היתה פתוחה, מאחר שלא ניתן היה להבחין בכך מנקודת התצפית. בחקירה התברר כי בשל העובדה שהדלת הייתה פתוחה ניתז רסס מהטיל אל תוך המסגד, והוא שגרם למספר רב של נפגעים אשר שהו בתוך המסגד.
72. על בסיס ממצאים אלה, קבע התחקיר כי המפקדים שאישרו את ההתקפה לא היו מודעים לכך כי הבניין הסמוך למטרה הוא מסגד ולא צפו שעלולים להיפגע אזרחים כתוצאה מן ההתקפה.
73. למרות זאת, נמצא במסגרת התחקיר כי לקצין צה"ל בדרגת סרן אשר היה מעורב בהכנות לתקיפה נודע, ממש לפני התקיפה, אולם לאחר שזו כבר אושרה, כי המבנה עשוי להיות מסגד. קצין זה שגה שגיאה חמורה בהפעלת שיקול דעתו, בכך שלא הביא מידע זה לידיעת המפקדים הממונים עליו, על מנת שיוכלו לשקול שוב האם לבצע את התקיפה. לאור ממצא זה, ננקטו נגד הקצין צעדים משמעותיים והוא ננזף נזיפה חמורה, תוך שנלקחה בחשבון העובדה שהקצין לא צפה את הפגיעה באזרחים, ולאור הדחיפות המבצעית שבביצוע התקיפה באופן מיידי, שחייבה פעולה מהירה בתנאים של לחץ

³⁵ מקרה זה תואר גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 822-843.

קיצוני. יתר על כן, הוחלט כי הקצין לא יורשה למלא תפקיד בעלי אופי דומה המחייבים אחריות דומה, בעתיד.

74. כמו כן נקבע בתחקיר המטכ"לי כי שני קצינים שהיו אחראים על בחירת סוג התחמושת אשר תשמש בתקיפה האווירית הפעילו אף הם שיקול דעת לקוי בסטייה מההנחיות המקצועיות, כאשר השתמשו בטיל בעל כח הרס רב יותר מזה שניתנה להם הוראה להשתמש בו. השימוש בנשק ההרסני יותר נעשה בשל העובדה כי הטיל המבוקש לא היה זמין בהתראה קצרה, ולאור העובדה כי הוצאת התקיפה אל הפועל נדרשה בדחיפות גבוהה ביותר. מאחר שהקצינים לא צפו כי התקיפה תגרום לאבידות אזרחיות, הם גם לא צפו את הסיכון הנוסף לאזרחים כתוצאה משימוש בטיל שבו בחרו בסופו של דבר להשתמש. נגד שני הקצינים ננקטו צעדים והם הושעו באופן זמני מלהשתתף בפעילות מבצעית.

75. לאחר שהפצ"ר בחן ממצאים אלה, הוא הגיע למסקנה כי המתקפה לא כוונה נגד אזרחים או נגד מטרות אזרחיות, מאחר שהיא כוונה נגד פעילי טרור. מכיוון שכך, היא עומדת בתנאים המתחייבים מעקרון ההבחנה.

76. הפצ"ר אף הגיע לכלל מסקנה כי ההתקפה לא הפרה את עקרון המידתיות, מאחר שמקבלי החלטות במבצע לא צפו פגיעה באזרחים, על בסיס התצפיות שנערכו באזור דקות אחדות לפני ההתקפה, ולאור המידע שהיה ברשותם על אופיו של המבנה. הם אף לא ידעו ולא יכלו להבחין בכך כי דלת המבנה היתה פתוחה. לאור זאת, הנזק שעלול היה להיגרם לאוכלוסייה אזרחית על פי ציפיותם היה נמוך ואילו היתרון הצבאי שהיה צפוי מן התקיפה - פגיעה בפעילי טרור שהיו מעורבים בשיגור טילים אל עבר ישראל - היה גבוה³⁶. הפצ"ר אף הגיע לכלל מסקנה כי הרשלנות של אחדים מהקצינים שהיו מעורבים בהתקפה לא פגמה בתום ליבם של המפקדים הבכירים אשר שאפו לפעול על פי הנורמות המחייבות של הבחנה ומידתיות.

77. הפצ"ר גם קבע כי הצעדים המשמעותיים שנקטו נגד הקצין בדרגת סרן אשר התרשל בתפקידו, וכן הצעדים הפיקודיים שנקטו נגד הקצינים שהיו אחראים על התחמושת, היו מספיקים לאור הנסיבות. הקצינים לא צפו כי תיגרם פגיעה באזרחים על בסיס התצפיות על האזור ופעלו בתנאים קיצוניים של לחץ בשל הצורך בביצוע תקיפה מיידית.

78. על אף שלא נפתחו הליכים פליליים במקרה זה, המליץ הפצ"ר לעדכן את הנהלים הצה"ליים ואת דרכי יישומם על ידי קיום הדרכות נוספות שתפקידן להבטיח את אי הישנות השגיאות אשר הובילו לטעויות במקרה הנוכחי.

(3) תחנות ה"משטרה" של החמאס באל-סג'עיה ודיר אל-בלח

79. חוקיות הפגיעה בכח ה"משטרה" של החמאס נדונה בהרחבה בדוח על המבצע בעזה³⁷. כפי שמפורט באותו דוח, הכח הצבאי של החמאס בעזה הורכב לא רק מגדודי עיז א-דין אל-קאסם (הזרוע הצבאית הרשמית של החמאס), אלא גם ממנגנוני ביטחון הפנים של החמאס בעזה, אשר מילאו, בנוסף לתפקידים הסדירים של אכיפת החוק, גם תפקידים

³⁶ באותו יום לבדו, נורו שלושים ותשע רקטות ופצצות מרגמה מעזה אל עבר ערים ויישובים בישראל.

³⁷ הדוח על המבצע בעזה ¶¶ 77-81, 237-248.

צבאיים משמעותיים. אחד הכוחות הללו, הגדול ביותר מבחינה כמותית, הוא כח המשטרה של החמאס.

80. בידי צה"ל נאסף מידע רב לפני מבצע עופרת יצוקה אשר מוכיח את התפקידים הצבאיים של כח המשטרה בעזה, על בסיס הקשרים ושיתוף הפעולה שלו, ברמה הצבאית, המבצעית, הלוגיסטית והמנהלית, עם הזרוע הצבאית של החמאס, גם במצב שגרה ובייחוד במצב חירום, לדוגמה, במקרה של פעילות צבאית ישראלית בתוך תחומי רצועת עזה.³⁸ תפקידים צבאיים אלה הפכו את כח המשטרה של החמאס למטרה צבאית לגיטימית.

81. מידע נוסף שנאסף על ידי צה"ל הן במהלך מבצע עופרת יצוקה³⁹ והן לאחר השלמתו, לרבות דברים שנאמרו בפומבי על ידי בעלי תפקידים בכירים בשלטון החמאס בעזה, מאשרים אף הם כי כח המשטרה של עזה היה משולב למעשה בפעילות של הזרוע הצבאית של החמאס. למעשה, גם מי שמשמש כיום כשר הפנים וכשר לביטחון פנים של שלטון החמאס בעזה - אשר אחראי בתוקף תפקידו על כוחות ביטחון הפנים של החמאס, ובכלל זה על המשטרה - מנה את "הישגי" קודמו בתפקיד, סעיד סיאם, ואמר ש:

"בין הישגיו החשובים ביותר של השר יש לציין את יצירת שיתוף הפעולה והתיאום בין שירותי הביטחון הנוכחיים לבין ההתנגדות הפלסטינית ... נגד האויב הציוני ... ומסיבה זו תקף [האויב] את המטה של שירותי הביטחון [במהלך מבצע עופרת יצוקה]."

(אתר האינטרנט של משטרת החמאס, 7 במאי, 2009)⁴⁰.

82. לאחרונה השלים הפצ"ר את בדיקת ממצאי התחקירים המבצעיים שבדקו שתי התקפות מן האוויר על תחנות משטרה, ואשר דווחו ב*דוח גולדסטון* - האחת באל-סג'עיה והשנייה בדיר אל-בלח - אשר גרמו על פי הנטען לאבידות בקרב האוכלוסייה האזרחית⁴¹. התקפות אלה היו חלק מהמערכה האווירית שניהל חיל האוויר הישראלי עם תחילת מבצע עופרת יצוקה, אשר נועדה להחליש את המערכים הצבאיים והטרוריסטיים של החמאס ואת יכולותיו על ידי פגיעה בתשתיות המבצעיות של הארגון. הפצ"ר הגיע למסקנה כי המתקפות כווננו נגד מטרות צבאיות לגיטימיות ולכן עומדות בדרישות המתחייבות מעקרון ההבחנה.

³⁸ שגרת הפעילות הצבאית של המשטרה הפלסטינית בעזה כללה: איסוף מודיעין על פעילות צה"ל, לרבות מעקבים; הספקת כלי נשק במסגרת סיוע לבניית היכולות והכח של הזרוע הצבאית של החמאס; והשתתפות במגוון של אימונים צבאיים. במצב חירום, כח המשטרה של החמאס תוכנן - כעניין מוסדי - להשתתף בלחימה נגד ישראל. ואכן, צה"ל היה עד להשתתפות כח המשטרה בפעילות צבאית במהלך מבצעים קודמים שנערכו ברצועת עזה.

³⁹ על פי המידע שנאסף על ידי צה"ל, ממש לפני תחילת מבצע עופרת יצוקה, נערכו כוחות ביטחון הפנים של עזה לפריסה מחדש מתוך כוונה להשתתף בלחימה בצה"ל. במהלך מבצע עופרת יצוקה היו לכוחות ביטחון הפנים "חדרי מבצעים" משותפים עם האגף הצבאי של החמאס, והם שיתפו פעולה עם יחידות המודיעין של האגף הצבאי, ונתנו עדיפות לתפקידיהם הצבאיים על פני תפקידי אחיפת החוק שלהם.

⁴⁰ המרכז למידע בנושאי מודיעין וטרור, חמאס ואיום הטרור מרצועת עזה: עיקרי הממצאים של דוח גולדסטון לעומת הממצאים העובדתיים, בעמ' 271 (מרץ, 2010), ר' http://www.terrorism-info.org.il/malam_multimedia/English/eng_n/pdf/g_report_e1.pdf

⁴¹ דוח גולדסטון ¶¶ 405-407.

83. תחנת המשטרה בדיר אל-בלח שימשה כחלק ממנגנון "ביטחון הפנים" של החמאס ואוישה בפעילים חמושים. תחנת משטרה זו הותקפה מן האוויר ביום הראשון של המערכה האווירית, כחלק ממטס פתיחה מתואם של חיל האוויר, אשר נועד לפגוע פגיעה משמעותית בכח הצבאי שעמד לרשות החמאס במהלך מבצע עופרת יצוקה, על ידי פגיעה בו-בזמן במספר גדול של אתרים צבאיים.
84. נטען, כי כתוצאה מהפגיעה בתחנת המשטרה בדיר אל-בלח, נהרגו שישה אזרחים, חמישה מהם, שעה ששהו בשוק ירקות סמוך. במסגרת התחקיר התברר כי לחיל האוויר לא היה ידוע על קיומו של שוק ירקות במקום, מכיוון שדבר קיומו של השוק במקום לא דווח לצה"ל בעבר ולכן לא סומן כ"אתר רגיש" במפות של חיל האוויר, סימון שאם היה קיים אפשר היה להביאו בחשבון בתכנון המתקפה האווירית. בנוסף לכך, המקום לא נצפה כאתר התכנסות של אזרחים גם בתצלומי האוויר שפוענחו על ידי מתכנני המתקפה לפני מבצע עופרת יצוקה.
85. חיל האוויר נקט מספר אמצעי זהירות על מנת למזער ככל האפשר את הפגיעות האגביות, לרבות שימוש בחימוש בעל ראש קרב וכח הרס מוקטנים אשר צויד במנגנון השהייה⁴². לא ניתן היה להתריע בפני האוכלוסייה מראש בשל עיתוי המתקפה, אשר חייבה לשמור על גורם ההפתעה.
86. תחנת המשטרה באל-סג'עיה שימשה כתחנת המשטרה המרכזית באזור זה, וגם היא אוישה בפעילים חמושים של החמאס. תחנת משטרה זו הותקפה ביום השני של המערכה האווירית אשר כוונה להעמיק את הפגיעה בתשתיות מבצעיות של החמאס. גם בתקיפה זו יושמו אמצעי זהירות דומים לאלה ששימשו בעת התקיפה של תחנת המשטרה בדיר אל-בלח. למרות זאת, נהרגו על פי הדיווחים ארבעה אזרחים ששהו ברחוב סמוך.
87. הפצ"ר בדק את ממצאי התחקירים המבצעיים והגיע לכלל מסקנה כי שתי התקיפות תוכננו ובוצעו בהתאם לדיני העימות המזוין. הפצ"ר ציין, כי למרות מותם המזער של אזרחים, בשני המקרים הפגיעה הנלווית באזרחים שנצפתה לא היתה מופרזת ביחס ליתרון הצבאי המיועד מהתקיפה, בשל החשיבות האסטרטגית של התקיפות שבוצעו בימים הראשונים של הלחימה במבצע עופרת יצוקה נגד התשתיות המבצעיות של החמאס, ולאור התרומה המשמעותית של תקיפות אלה ליכולתו של צה"ל להשיג את המטרות הצבאיות שלו בכללותן. לפיכך, החליט הפצ"ר לא להורות על נקיטת הליכים נוספים בשני מקרים אלה.
88. למרות זאת, ממצאי התחקירים המבצעיים יילמדו כחלק מתהליך "הפקת הלקחים", על מנת לבחון אמצעים שיוכלו להקטין את הסכנה לאוכלוסייה אזרחית במסגרת פעילות צבאית של צה"ל בעתיד. לעניין זה, המליץ הפצ"ר על שיפורים במיפוי "אתרים רגישים". כיום צה"ל ממפה את האתרים הרגישים על בסיס מידע שהצבא מקבל ממקורות שונים בנוגע לסוגים שונים של מתקנים, כגון: בתי חולים, בתי ספר, מסגדים ומתקני או"ם. לאור ממצאי החקירה של תקיפת תחנת המשטרה בדיר אל-בלח המליץ הפצ"ר להרחיב רשימה זו ולכלול בה גם מקומות שבהם מתכנסים אזרחים רבים, כמו שווקים פתוחים.

⁴² שלא כמו ראשי קרב רגילים, אשר מתפוצצים בדרך כלל עם הפגיעה במטרה, ראשי קרב אשר מצוידים במנגנון השהייה יתפוצצו בתוך מבנה, ולכן יגרמו בדרך כלל להתפוצצות מרוסנת יותר עם פחות הרס נלווה ורסיסים.

(4) בניין כוחות הביטחון של החמאס בסמוך לבית הכלא המרכזי

89. צה"ל חקר טענות לפיהן ב- 28 בדצמבר, 2008 הותקף מבנה בית הכלא המרכזי הממוקם בתוך מתחם אל-סראעיה בעיר עזה מן האוויר במתכוון⁴³.
90. תחקיר של אירוע זה אכן אישר כי תקיפה אווירית של חיל האוויר ב- 28 בדצמבר גרמה נזק למבנה בית הכלא שבתוך מתחם אל-סראעיה. אולם, הנזק נגרם מאחר שבית הכלא היה ממוקם בצמוד למבנים אשר שימשו את כוחות ביטחון הפנים של החמאס. מבנים אלה - אשר היו מטרת התקיפה - היו מטרה צבאית לגיטימית⁴⁴. אגב התקיפה נגרם נזק משני למספר מבנים קטנים יותר בתוך מתחם בית הכלא, ובעקבותיה התמוטטו חלק מחומות בית הכלא. המבנה המרכזי של בית הכלא נותר על עומדו. הנזק גם גרם למותו של סוהר אחד ולפציעתם של מספר סוהרים נוספים. בתקיפה זו לא נפגעו אסירים.
91. בדיקת הפצ"ר העלתה כי תקיפה זו לא הפרה את דיני העימות המזוין. המתקפה של צה"ל כוונה אל עבר מתקן צבאי קונקרטי, תוך נקיטת אמצעי זהירות, ובהם שימוש בטכנולוגיה שנועדה להבטיח את דיוק הפגיעה. בנסיבות אלה קבע הפצ"ר כי אין מקום לנקיטת הליכים נוספים.

(5) מתחם מטה אונר"א

92. אחד האירועים שדווחו ביתר הרחבה במהלך מבצע עופרת יצוקה נוגע למתחם מטה אונר"א, שם נפגעו שלושה אנשים ונגרם נזק ניכר לרכוש בשל שימוש שנעשה בפגזים ליצירת מסך עשן המכילה זרחן. נזק נוסף נגרם בשל שימוש בפגזים נפיצים בקרבת מתחם זה⁴⁵.
93. התחקיר המטכ"לי, שנועד לבחון את הטענות על פגיעה במתקני או"ם על-ידי כוחות צה"ל, בדק גם את האירוע האמור, והממצאים העובדתיים של תחקיר זה דווחו במסגרת הדוח על המבצע בעזה.
94. בנוגע לשימוש בפגזים נפיצים במסגרת האירוע, על יסוד ממצאי התחקיר, נקט מפקד פיקוד דרום צעדים משמעותיים נגד שני מפקדים בכירים, אחד בדרגת תת אלוף והשני בדרגת אלוף משנה, משום שאישרו את השימוש בפגזים בחריגה מטווחי הבטיחות הנדרשים באזורים בנויים, כפי שנקבעו בפקודות המבצעיות של צה"ל. הפצ"ר בדק את תוצאות התחקיר והסכים עם ההחלטה לנקוט בצעדים משמעותיים נגד שני הקצינים. כמו כן קבע הפצ"ר כי למרות שירי הפגזים בוצע תוך הפרת הפקודות המבצעיות של צה"ל, אין מקום לפתוח בהליכים פליליים מאחר שהירי כוון אל מטרות צבאיות, ומאחר שננקטו אמצעי זהירות שאכן הוכחה יעילותם בפועל במניעת פגיעה באזרחים.
95. בנוגע לשימוש בפגזי העשן, הפצ"ר קבע החקירה לא העלתה כי השימוש בתחמושת זו הפר את דיני העימות המזוין או את נהלי צה"ל. כפי שהוסבר בדוח על המבצע בעזה, הדין הבינלאומי אינו אוסר על שימוש בתחמושת מסוג זה, אפילו באזורים עירוניים⁴⁶.

⁴³ דוח גולדסטון ¶¶ 365-370.

⁴⁴ ר' ¶¶ 79-81 לעיל, וההערות הנלוות.

⁴⁵ מקרה זה תואר גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 543-598.

⁴⁶ הדוח על המבצע בעזה, ¶ 405-430.

בנסיבות המקרה המיוחדות קבע הפצ"ר כי השימוש בתחמושת זו היה נחוץ על מנת להגן על הכוחות הישראליים מפני פעילי החמאס אשר היו חמושים בטילים נגד טנקים⁴⁷, וכי השימוש באמצעים אלה נעשה בהתאם לעקרון המידתיות, שכן הנזק הצפוי משימוש בתחמושת זו לאזרחים ולמטרות אזרחיות לא היה מופרז ביחס ליתרון הצבאי המיועד משימוש בתחמושת זו.

96. בתחקיר נמצא כי הנזק שנגרם בפועל למתחם כתוצאה מהשימוש בפגזי העשן היה נרחב יותר מכפי שצה"ל צפה. בעקבות הדיווחים על הנזק, צה"ל עדכן באופן מיידי את ההגבלות על השימוש בפגזי עשן המכילים זרחן בסמוך למתקנים רגישים (לרבות הדרישה לקיומו של מרחב חיץ במרחק של מספר מאות מטרים). הגבלות אלה יושמו בהמשך מבצע עופרת יצוקה עד לסיומו.

97. השימוש בפגזי עשן המכילים זרחן נדון גם בתחקיר מטכ"לי ייעודי אשר הוקדש לנושא זה. בתחקיר נקבע כי מדיניות השימוש בתחמושת מסוג זה עולה בקנה אחד עם ההתחייבויות של ישראל על פי דיני העימות המזוין. למרות זאת, הורה הרמטכ"ל, בעקבות התחקיר, על יישום הלקחים שהופקו מהתחקיר, ובפרט בנוגע לשימוש בתחמושת זו ליד אזורים מיושבים ומתקנים רגישים. כתוצאה מכך, צה"ל נמצא בתהליך של קביעת מגבלות קבועות על השימוש בתחמושת המכילה זרחן באזורים בנויים.

ג. חקירות בנוגע לטענות בדבר פגיעה מכוונת באזרחים

98. כפי שצוין לעיל, וכפי שמפורט בדוח על המבצע בעזה⁴⁸, עיקרון ההבחנה משולב בפקודות הקבע של צה"ל, אשר אוסרות על תקיפה מכוונת של אזרחים. פרק זה דן בתוצאות של מספר חקירות של אירועים שבהם עקב פעילות מבצעית של צה"ל נהרגו אזרחים, על פי הנטען תוך הפרה של פקודות צה"ל ושל דיני העימות המזוין. באחד ממקרים אלה הוגש כתב אישום נגד חייל אשר נחשד בהריגת אזרח. במקרים אחרים לא נמצאו ראיות אשר מצדיקות נקיטת הליכים משמעותיים או הגשת כתבי אישום, אולם הופקו מהם לקחים, ובוצעו התאמות מבצעיות, אשר נועדו לצמצם עוד יותר את אפשרות הישנותם של מקרים דומים בעתיד.

(1) האירוע בג'זר א-דיק

99. בעקבות מידע שהתקבל על ידי הפצ"ר, הורה זה על פתיחת חקירה פלילית של אירוע בו חייל פתח באש ופגע באישה אשר הלכה עם קבוצת אזרחים שנשאו דגל לבן בכפר ג'זר א-דיק ב-4 בינואר, 2009.

100. על פי החקירה, החייל ירה בנשקו באופן שאינו עולה בקנה אחד עם הפקודות שניתנו לו על ידי המפקד הממונה עליו.

⁴⁷ שם 341-347.

⁴⁸ שם 222-223.

101. לאור זמן ומקום האירוע, סברו החוקרים כי מקרה זה מתאים לטענות בנוגע למותן של מג'דה וראיה חג'אג', אשר מתואר בדוח גולדסטון⁴⁹. עם זאת, ישנן אי התאמות בין שני התיאורים, ולכן לא יכלו החוקרים לזהות בוודאות את האזרחית שנהרגה.
102. למרות זאת, מאחר שהראיות שנאספו במהלך החקירה מלמדות כי החייל היה מעורב באירוע של ירי על אזרחים בסטייה מהפקודות, הורה הפצ"ר על הגשת כתב אישום על הריגה נגד החייל, בשל הריגת אזרח במהלך מבצע עופרת יצוקה.

(2) ראווחיה אל-נג'ר

103. אירוע זה שבו נהרגה ראווחיה אל-נג'ר בכפר ח'וזעה ב- 13 בינואר 2009, דווח לרשויות בישראל על ידי מספר ארגוני זכויות אדם⁵⁰. לאחר בחינת תוצאות התחקיר המבצעי של האירוע, ושל התלונות שהתקבלו, קבע הפצ"ר כי העובדות שנמצאו מעלות חשד משמעותי להתנהגות פלילית, והעביר את המקרה לחקירה פלילית של מצ"ח. במסגרת חקירת מצ"ח נגבו עדויות משמונה תושבים פלסטינים של רצועת עזה, לרבות בני משפחת אל-נג'ר. החוקרים תשאלו גם יותר מחמישה עשר קצינים וחיילים בקשר לאירוע ולמדו את תצלומי השטח מן האוויר ומהקרקה.
104. בחקירה נמצא כי יחידה של צה"ל אשר פעלה באזור ח'וזעה ב- 12 בינואר 2009, היתה מעורבת בלחימה פעילה עם פעילי טרור. פעילי הטרור ירו טיל נגד טנקים (אר.פי.ג'י) לעבר מבנה שבו שהתה יחידה של צה"ל בשעות הבוקר המוקדמות ב- 13 בינואר.
105. בהמשך אותו בוקר החיילים צפו על השטח הסמוך לבניין על מנת למנוע ירי טילי אר.פי.ג'י. נוספים. החיילים הבחינו בפעילות חשודה ברחוב המוביל אל הבניין: זוהתה אישה אשר התקרבה אל הבניין פעם אחר פעם כשהיא נושאת חבילה בלתי מזוהה שאותה הניחה ליד הבניין. מיד לאחר שהאישה שבה אל ביתה במורד הרחוב, החלה קבוצה של נשים מקומיות להתקרב אל העמדה של חיילי צה"ל באופן לא צפוי והחיילים חשדו כי מסתתר ביניהן צלף או מחבל מתאבד. אחד החיילים ירה יריית אזהרה על מנת למנוע מקבוצת הנשים להמשיך ולהתקדם. נתז מיריית אזהרה זו פגע ככל הנראה בראווחיה אל-נג'ר וגרם למותה.
106. הפצ"ר בחן את העדויות שנגבו במהלך החקירה והגיע למסקנה כי בנסיבות העניין החייל שירה את יריית האזהרה אינו נושא באחריות פלילית. הפצ"ר הגיע למסקנה כי החייל ירה מנשקו לאור הצורך הביטחוני למנוע מן הקבוצה להתקרב אל עמדת צה"ל וכי הירייה לא נורתה מתוך כוונה לפגוע באזרחים או להרוג אותם. לכן, למרות שהפצ"ר עמד על האופי המצער של תוצאות האירוע, הורה הפצ"ר על סגירת התיק ללא הגשת כתב אישום נגד החייל.
107. אולם, הפצ"ר מצא שיתכן כי נתק בתקשורת בין יחידות צה"ל בשטח מילא תפקיד בתפיסת קבוצת הנשים כאיום. בעקבות כך המליץ הפצ"ר על שינויים מסוימים בנהלים המבצעיים של צה"ל אשר עשויים לתרום לשיפור האופן שבו מעביר צה"ל הוראות לאוכלוסייה האזרחית לפינוי שטח, וכן בנוגע לשיטות להעברת מידע כזה בין היחידות, כאשר מספר יחידות נמצאות בשטח.

⁴⁹ דוח גולדסטון ¶¶ 764-769.

⁵⁰ מקרה זה תואר גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 780-787.

(3) אמל, סועד, סמר וחג'ה סועד עבד רבו ואדהם קמיז נסיר

108. אירוע זה נוגע לטענה על ירי על ארבעה אזרחים פלסטינים ב-7 בינואר 2009, בשכונת עזבת עבד רבו, ודווח לרשויות בישראל על ידי מספר ארגונים לזכויות אדם⁵¹. הפצ"ר העביר את המקרה במישרין לחקירה פלילית אשר הסתיימה לאחרונה. במהלך החקירה המקיפה שנערכה בעניין, גבתה מצ"ח עדויות מאחד עשר פלסטינים אשר היו עדים לאירוע. חלקם לא היו יכולים או לא היו מעוניינים להעיד בפני חוקרי מצ"ח, אולם מסרו תצהירים מפורטים. בנוסף, עיינו חוקרי מצ"ח בדיווחים הרפואיים ובתעודות פטירה, וכן בתצלומי אוויר אשר סופקו על ידי ארגון לא ממשלתי מישראל, אשר סייע בזיהוי היחידות השונות אשר היו מעורבות באירוע. מצ"ח חקר גם יותר מחמישים חיילים ומפקדים מיחידות אלה. אחדים תושאלו מספר פעמים על מנת להבהיר את נסיבות האירוע.

109. בראיות שנאספו במהלך החקירות אין כדי לאמת את תיאור האירוע על ידי המתלוננים, אשר טוענים כי חייל שעמד על טנק פתח באש על קבוצה של אזרחים. אי ההתאמות המהותיות בין התלונה לבין ממצאי החקירה - בפרט, בנוגע לזהות הכח ולהשתלשלות האירועים - הביאו את הפצ"ר למסקנה כי אין בחומר החקירה די על מנת להורות על פתיחת חקירה פלילית.

110. בחלקה השני של התלונה נטען כי צה"ל פתח באש על עגלה רתומה לסוס אשר ניסתה לפנות את האזרחים שנפגעו באירוע הירי הראשון, וכי בהמשך הרג את העגלון שנהג בעגלה.

111. החקירה בעניין זה אישרה כי יחידה של צה"ל אשר פעלה בשכונת עזבת עבד רבו פתחה באש על העגלה. היחידה קיבלה התראה קונקרטיית כי החמאס מתכנן לשלוח עגלה עמוסה בחומרי נפץ על מנת שתתפוצץ בסמוך לעמדת צה"ל. החיילים ירו יריות אזהרה לכיוון העגלה המתקרבת, אשר היתה עמוסה בשקים שהחיילים היו סבורים כי הם מכילים חומר נפץ. כאשר העגלה לא שעתה ליריות האזהרה והמשיכה להתקרב אל עבר החיילים, פתחה היחידה באש לכיוון העגלה.

112. הפצ"ר קבע כי החיילים שירו בנסיבות אלה אינם נושאים באחריות פלילית לתוצאות הירי. הפצ"ר קבע כי החיילים החליטו לירות אל עבר העגלה לאור הבנתם, באותו זמן, כי העגלה היוותה איום מיידי לכח. (בחקירה הוברר כי בשקים לא היה חומר נפץ). לכן, על אף התוצאות המזערות של המקרה, הורה הפצ"ר על סגירת התיק.

(4) עבד אל-דהים

113. נטען כי באירוע זה הותקפה סוכת האבלים של משפחת אל-דהים בבית חנון ב-5 בינואר 2009, בירי תחמושת מסוג פלאשט וכי כתוצאה מירי זה נהרגו אזרחים. האירוע דווח לרשויות בישראל על ידי מספר ארגוני זכויות אדם⁵². לאחר בדיקת תוצאות התחקיר המבצעי של האירוע, ושל התלונות שהתקבלו, העביר הפצ"ר את המקרה לחקירה פלילית של מצ"ח, אשר הסתיימה לאחרונה.

⁵¹ מקרה זה תואר בחלקו גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 770-779.

⁵² מקרה זה תואר גם בדוח גולדסטון, ¶¶ 867-885.

114. במהלך חקירה זו גבתה מצ"ח עדויות משמונה עשר פלסטינים אשר היו עדים לאירוע וכן ממספר חיילים מהכח הנוגע בדבר. כמו כן עלה בידי החוקרים לאסוף ראיות חפציות, כגון רישומים רפואיים ותצלומים שהתקבלו מארגון לא ממשלתי מישראל. כמו כן נועצו החוקרים בשני מומחים טכניים בנוגע לסוג התחמושת שנורתה באירוע זה ובנוגע לתוצאות הירי. החוקרים אף עיינו בספרות הטכנית הנוגעת להפעלת התחמושת.

115. מן החקירה עלה כי צוות של טנק אשר פעל באזור בית חנון זיהה באופן חזותי חולייה של פעילי טרור בשטח פתוח, שעה שעסקו בהטענת רקטה מסוג "גראד"⁵³ על משגר. (טילים רבים מסוג זה נורו אל עבר ישראל לפני מבצע עופרת יצוקה ואף במהלכו). במהלך מבצע עופרת יצוקה שימש אזור זה, לעיתים קרובות, את פעילי הטרור לשיגור טילים אל עבר ישראל. מפקד הטנק החל באופן מיידי בהכנות לירי על מנת למנוע מתקפת טרור ממשמשת ובאה אל עבר אזרחי ישראל⁵⁴. מאחר שהפעילים היו במרחק של כ- 1,500 מטר מהכח, אי אפשר היה לירות לעברם אש מקלעים. לכן, החליט מפקד הטנק להשתמש בפגזים מסוג פלאשט, משום שהעריך כי פגזים אלה יהיו היעילים ביותר בשטח פתוח. צוות הטנק צפה אל עבר האזור שסביב למקום המצאה של חוליית הטרור ולא זיהה אזרחים בקרבת מקום. לכן נורו בזה אחר זה שני פגזים מסוג פלאשט אל עבר הפעילים והרגו אותם.

116. בחקירה נמצא כי אע"פ שהפגזים כונו אל חוליית הטרור ופגעו בה, יתכן כי חיצים מפגזי הפלאשט פגעו בשוגג באזרחים שנמצאו ליד סוכת האבלים של אל דהים. אולם, החקירה אישרה כי החיילים לא זיהו אזרחים כלשהם בקרבת חוליית הטרור, ולכן לא צפו אפשרות של פגיעה באזרחים בקרבתה.

117. הפצ"ר בדק את ממצאי החקירות וקבע כי אנשי צוות הטנק לא הפרו את דיני העימות המזוין. פגזי הפלאשט נורו כנגד מטרה צבאית על מנת למנוע סכנה ברורה ומיידית לתושבי מדינת ישראל. הכח פעל על יסוד אמונה סבירה כי בקרבת חוליית המחבלים לא נמצאים אזרחים אשר עלולים להיפגע מן הירי. השימוש בתחמושת זו אינו אסור על פי החוק הבינלאומי, כפי שאושר על ידי בית המשפט העליון בישראל וכפי שנדון בדוח על המבצע בעזה⁵⁵. הכח פעל על פי כללי הפתיחה באש החלים, אשר מתירים שימוש בפגזי פלאשט נגד מטרות צבאיות שנמצאות בשטח פתוח. לפיכך, על אף התוצאות הטרגיות של המקרה, קבע הפצ"ר כי אין צורך בהליכים נוספים במקרה זה.

ד. חקירות של נזקים שנגרמו לרכוש פרטי

118. כפי שמתואר בדוח על המבצע בעזה, הפקודות המבצעיות של צה"ל למבצע עופרת יצוקה קובעות כי יש לכבד רכוש פרטי. בהתאם לדיני העימות המזוין, פגיעה ברכוש פרטי נאסרה, למעט במקרים של צורך צבאי הכרחי, וגם אז הפגיעה נדרשת להיות מידתית

⁵³ רקטה מסוג "גראד" היא רקטה ארטילרית בקוטר 122 מ"מ אשר מיוצרת מחוץ לרצועת עזה בעלת טווח שיגור של 20 ק"מ.

⁵⁴ במהלך אותו יום נורו אל עבר ישראל שלושים ושניים רקטות ופצצות מרגמה.

⁵⁵ בג"ץ 8990/02 עמותת רופאים לזכויות אדם נ' אלוף פיקוד דרום, פ"ד (27 באפריל, 2003); דוח המבצע בעזה, ¶¶ 431 - 435.

ליתרון הצבאי. במסגרת פקודות המבצע חל איסור מוחלט על פגיעה ברכוש פרטי למטרות נקמה, גמול או הרתעה⁵⁶.

119. מיד לאחר סיום המבצע נערך תחקיר מטכ"לי על מנת לקבוע האם הקפיד צה"ל להימנע מפגיעות אסורות ברכוש אזרחי ברצועת עזה במהלך המבצע⁵⁷. בנוסף, צה"ל ערך תחקירים מבצעיים לבדוק מקרים פרטניים של פגיעה ברכוש. הפצ"ר בדק בעיון את תוצאות התחקירים שהושלמו עד כה.

120. להלן מובאים שלושה מקרים שבהם נגרמו נזקים ניכרים לרכוש, אשר נזכרו בדוח גולדסטון, ושבעניינם סיים הפצ"ר לבחון את העובדות וגיבש באופן סופי את עמדתו. כמו כן, מוצגת להלן חקירה נוספת שנערכה בעניין טחנת הקמח אל-באדר (שתוארה בעדכון מינואר 2010).

121. אירועים אלה מאירים את הקשיים בפניהם ניצב צה"ל בהתמודדות עם ארגוני טרור הפועלים מתוך אזורים מאוכלסים בצפיפות ובקרבת מפעלים ועסקים אזרחיים. במהלך מבצע עופרת יצוקה, עשו הכוחות הישראליים מאמצים רבים ביותר להימנע מפגיעה באזרחים, ומגרימת נזק לא הכרחי לרכוש אזרחי. אך למרות מאמציו נאלץ צה"ל להתמודד עם דילמות מבצעיות קשות ביותר, לאור העובדה שנלחם באויב שעשה שימוש מכוון במבנים אזרחיים לאחסון תחמושת, כבסיסי יציאה להתקפות או להסתרת לוחמים, ומלכד מבנים אזרחיים בחומרי נפץ לאורך נתיב ההתקדמות המשוער של הכוחות. ישראל מכירה בכך שנגרמו נזקים משמעותיים לרכוש אזרחי בשל האירועים במבצע עופרת יצוקה. כפי שיתואר ביתר הרחבה בפרק IV, ישראל מתאימה ומעדכנת את הנהלים הצבאיים שלה מתוך כוונה להפחית עוד יותר את הפגיעה ברכוש אזרחי בעתיד.

(1) לולי התרנגולות של סאוּפירי

122. על פי הטענות שנכללו בדוח גולדסטון⁵⁸, בינואר 2009 ביצעו כוחות צה"ל עבודות חישוב שמסגרתן נעקרו בעזרת דחפורים מספר לולי תרנגולות שבבעלות משפחת סאוּפירי בזיתון, וזאת על פי הנטען כחלק מאסטרטגיה מכוונת להשמדת תשתיות אזרחיות.

123. התחקיר המבצעי שהתנהל בנוגע לאירוע זה העלה כי לולי התרנגולות של משפחת סאוּפירי נהרסו בשל צורך צבאי.

124. ביתר פירוט, מן החקירה עולה כי השטחים שמסביב ללולי התרנגולות של משפחת סאוּפירי נתפסו על ידי כוחות קרקעיים של צה"ל, החל ב- 4 בינואר, 2009, כחלק מתמרון קרקעי, שנועד להשתלט על אתרי שיגור טילים ומרגמות ולהפחית את מספר התקפות הטרור אל עבר שטח ישראל. הכח התמקם במספר בתים, לרבות בית סמוך ללולי התרנגולות. עמדה זו היתה נחוצה על מנת לאבטח את השטח, לצורך הפעילות הצבאית נגד החמאס ועל מנת להגן על חיילי צה"ל שהשתתפו בפעילות הצבאית. תוכנית ההגנה של צה"ל לאזור זה נדרשה להתמודד עם שלושה איומים חמורים לביטחונם של חיילי צה"ל בשטח: ירי אש נגד טנקים (טילי אר.פי.ג'י.) על עמדות צה"ל;

⁵⁶ הדוח על המבצע בעזה, ¶ 226.

⁵⁷ שם ¶¶ 318, 436 - 445; העדכון מינואר 2010 ¶¶ 113 - 116.

⁵⁸ דוח גולדסטון, ¶¶ 942 - 961.

ירי של צלפים; והסתננות של פעילי טרור אל הסביבה הקרובה למקום הימצאם של הכוחות, על מנת להטמין או להפעיל מטעני נפץ, לרבות באמצעות מחבלים מתאבדים.

125. תנאי השטח גרמו לכך כי אזור זה היה מסוכן ביותר לכוחות צה"ל. השטח היה במקורו חקלאי, ולכן היו בו פרדסים, מטעים וחממות רבים, ואלה היו פזורים סביב הבתים שנתפסו על ידי חיילי צה"ל או ביניהם. תנאי שטח אלה הקשו על חיילי צה"ל לזהות את עמדות החמאס ולוחמיו. איום זה לא היה תיאורטי בלבד: ב-5 בינואר, 2009, שוגר טיל אר.פי.ג'י. אל אחת מעמדות צה"ל באזור. כמו כן היו באזור מספר אירועי ירי, ומקור הירי היה מן הפרדסים שנמצאים מדרום ללולי התרנגולות.

126. על מנת להתגבר על איומים אלה, הוחלט בצה"ל ליצור אזור ביטחון סביב האזור שבו נמצאו עמדות צה"ל, בהיקף של 20 עד 50 מטר סביב כל עמדה, על מנת לאפשר תצפית ללא הפרעה, ואפשרות להשיב באש, של הכוחות בכל אחת מהעמדות, וכן על מנת לאפשר יכולת הגנה משותפת של העמדות של צה"ל זו על זו. אזורי הביטחון אפשרו לחיילי צה"ל לצפות בשלב מוקדם יותר התקרבות של פעילי טרור.

127. לולי התרנגולות של משפחת סאוופירי נמצאו במרחק מטרים בודדים מעמדה מרכזית של צה"ל. המיקום שנבחר על ידי צה"ל לעמדה הוכתב, כשלעצמו, על ידי תנאי השטח ופריסת המבנים באזור. כפי שנקבע בתחקיר המטכ"ל, אי אפשר היה לספק לעמדה זו של צה"ל תנאי הגנה נאותים אילו מבני הלולים נותרו במקומם. הרס המבנים נדרש כדי לאפשר קו ראייה נקי על מנת להגן על חיילי צה"ל. בחקירה נקבע גם כי ההחלטה להרוס את הלולים עלתה בקנה אחד עם הדרישות המתחייבות מעקרון המידתיות: היה צורך צבאי הכרחי לבצע חישוף של השטח על מנת להגן על כוחות צה"ל שפעלו באזור, ועל מנת להבטיח את הצלחת הפעילות המבצעית של צה"ל נגד כוחות החמאס שפעלו בשטח. המפקדים בשטח קבעו כי יתרונות צבאיים אלה גוברים על הנזק לרכוש פרטי שייגרם בשל הריסת הלולים. חשוב להדגיש, כי המפקדים נמנעו מלפגוע במבני המגורים או במתקנים אחרים היו באזור, ככל שפגיעה זו לא התחייבה מצורך צבאי או נראתה להם בלתי מידתית.

128. הפצ"ר בחן את ממצאי התחקיר המבצעי והגיע למסקנה כי הרס הלולים היה חוקי, מאחר שנבע מן הצורך להגן על כוחות צה"ל אשר פעלו באזור. פעילות זו לא חרגה מההגבלות החלות על פגיעה ברכוש פרטי מאחר שהיתה מעוגנת בצורך צבאי. כמו כן קבע הפצ"ר כי הפגיעה בלולי התרנגולות לא היוותה הפרה של האיסור לפגוע במתקנים אשר שהינם חיוניים להישרדותה של האוכלוסייה האזרחית. הפגיעה בלולים הוכתבה מהצורך של פעילות ספציפית שהתבצעה נגד החמאס ולא היתה חלק מפעולה שיטתית ומתוכננת שנועדה לפגוע בייצור המזון בעזה. הריסת הלולים לא נועדה לשלול מהאוכלוסייה האזרחית בעזה גישה למצרכים חיוניים⁵⁹. לאור ממצאים אלה החליט הפצ"ר כי אין צורך לנקוט בהליכים נוספים בעניין זה.

129. למרות שהפצ"ר לא מצא הפרה של דיני העימות המזוין בנוגע לאירוע זה, המליץ הפצ"ר בכל זאת על מספר שינויים בנהלים של צה"ל במקרה של פגיעה ברכוש פרטי, ואלה מפורטים להלן בפרק IV של מסמך זה. ביתר פירוט, הפצ"ר מצא כי ההחלטה על הריסת

⁵⁹ בפרט לאור העובדה כי במהלך שנת 2009 הועברו על ידי ישראל לרצועת עזה יותר מ-230 משאיות עמוסות ביצי תרנגולות מופרות (כלומר, ביצים לגידול אפרוחים), וזאת בנוסף לחיסונים ומזון לעופות. מאז תחילת שנת 2010 הועברו מישראל לרצועת עזה יותר מ-130 משאיות עמוסות בביצים מופרות.

לולי התרנגולות התקבלה על ידי קצין צה"ל בדרגה נמוכה יחסית, וכי בדרך כלל מן הראוי שהחלטה מסוג זה תתקבל על ידי דרגים בכירים יותר. הגם שהפצ"ר מצא כי דרגתו המסוימת של הקצין שהחליט על הריסת הלולים אינה מהווה סממן להתנהגות פסולה או פלילית (שכן לא דיני העימות המזוין ואף לא פקודות צה"ל באותו זמן, חייבו כי החלטה כזו תתקבל על ידי קצין בדרגה מסוימת), המליץ הפצ"ר לבדוק את הנהלים בצה"ל לגבי פגיעה ברכוש אזרחי, ממספר בחינות, כפי שמפורט בפרק IV להלן.

(2) המפעל של אבו ג'ובה לאריזת מלט בשקים

130. על פי הטענות שנכללו בדוח גולדסטון⁶⁰, בינואר 2009 הרסו כוחות צה"ל באופן פסול מפעל לאריזת שקי מלט שהיה בבעלותו של מר עטה אבו ג'ובה, בתקיפות מן האוויר ומהקרקע. על פי הנטען הפגיעה במפעל היתה חלק מאסטרטגיה של פגיעה והשמדה שלא לצורך של תשתיות אזרחיות ברצועת עזה.

131. אירוע זה נחקר הן על ידי כוחות היבשה של צה"ל והן על ידי חיל האוויר⁶¹. חקירות אלה העלו כי מפעל המלט לא היווה מטרה לתקיפה אווירית וכי לא כוונה כלפיו אש ארטילרית. נמצא כי המפעל נפגע במהלך קרבות עזים אשר התנהלו בשטח הגובל במפעל, שבמסגרתם ניסה צה"ל לאתר ולהשמיד מערכת סבוכה של מנהרות שנחפרו על ידי החמאס. מנהרות אלה נועדו לחזק את היכולות המבצעיות של החמאס וכן לסייע לו להוציא אל הפועל תוכניות לתקוף ולחטוף חיילי צה"ל.

132. כמו כן התברר במסגרת התחקיר שחיילי צה"ל פעלו מתוך הבנה כי המפעל משמש את פעילי החמאס להתמקם לקראת התקפות על חיילים ישראלים, ולניסיונות לחטוף חיילים.

133. על אף שלא כוונה אש ארטילרית אל שטח המפעל, ועל אף שלא התפוצצו בשטח המפעל פגזים, בפעילות שהתבצעה באזור נעשה שימוש באש ארטילריה, אשר כוונה על ידי צה"ל אל עבר מטרות שהיו סמוכות למפעל, ורסיסים מפגזים אלה ייתכן שגרמו לנזק מבני למפעל. כמו כן, דחפורים וטנקים של צה"ל נכנסו אל שטח המפעל במסגרת הפעילות לאיתור תשתית המנהרות וגרמו נזק לאחדים מהעמודים שתמכו בגג המפעל. כתוצאה מכך קרס חלק מגג המפעל⁶².

134. הפצ"ר בדק את תוצאות התחקירים וקבע כי הנזק למפעל לאריזת מלט נגרם אגב פעילות לחימה שהתנהלה באזור, וכי הוא מידתי לאור הצורך הצבאי שהתעורר בנסיבות העניין. לאור ממצאים אלה קבע הפצ"ר כי אין צורך לנקוט בהליכים נוספים בעניין זה.

⁶⁰ דוח גולדסטון 1012 - 1017.

⁶¹ חקירה מקבילה מסוג זה מתנהלת כאשר מתעוררות בחקירה שאלות בנוגע לפעילותם של כוחות המשתייכים לזרועות שונות של צה"ל. חקירה כפולה מעין זו התקיימה גם בעניין חקירת הנזקים למפעל הקמח של אל-בדר, שנדונה בפירוט רב בעדכון מינואר 2010, 163-174.

⁶² בניגוד לאחדים מהדיווחים, בחקירת צה"ל התברר כי הנזק שנגרם למפעל היה מוגבל. לדוגמה, על אף שבמספר דיווחים נטען כי צה"ל פגע בממגורה שהכילה כמות גדולה של מלט, אפשר לראות מתצלומי האוויר של צה"ל כי בסוף המבצע ממגורה זו עדיין עמדה על תילה. למרות שאין בעובדות אלה כדי לשלול את האפשרות שלמפעל נגרם נזק מבני, יש בהן כדי לתמוך בממצאים שהמפעל לא נתקף במתכוון וכי הנזק למפעל נגרם באופן אגבי.

(3) המפעלים של קבוצת אל-וואדיה

135. על פי הטענות שהועלו בדוח גולדסטון⁶³, צה"ל השמיד שלא לצורך מפעלים שהיו שייכים לקבוצת אל-וואדיה אשר שימשו לייצור חטיפים מסוגים שונים. דוח גולדסטון מתאר מקרה זה כדוגמה לאסטרטגיה מכוונת שנועדה לשלול מהאוכלוסייה האזרחית מצרכים חיוניים.
136. אף טענה זו נחקרה על ידי צה"ל. כפי שהתברר במסגרת התחקיר המבצעי, המפעלים נמצאו באזור עזבת עבד רבו, אזור שבו ריכז החמאס משאבים צבאיים ניכרים. כוחות צה"ל נתקלו במטר קבוע של אש עוינת מאזור זה, מה שמהווה עדות לשליטת החמאס בשכונות שסביבו. אזור זה אף נמצא בקרבת הגבול בין עזה לישראל ושימש כבסיס יציאה למתקפות טרור שכוונו נגד ישראל. אזור זה עמד אפוא במוקד הפעילות של צה"ל.
137. כפי שהוברר במסגרת התחקיר, כוחות צה"ל אשר נלחמו באזור שליד המפעלים גילו בו תשתית צבאית שהוכנה היטב, ואשר כללה רשת נרחבת של מנהרות תת-קרקעיות אשר שימשו את פעילי החמאס לחימה נגד כוחות צה"ל. התשתיות הצבאיות באזור כללו גם מלכודות פתאים ומטענים מאולתרים אשר הוטמנו לאורך הדרכים הראשיות ובמבנים אזרחיים, וכן במבנים האזרחיים אשר שימשו את אנשי החמאס כעמדות צבאיות.
138. יחידה של צה"ל נתקלה בפעילים צבאיים יוצאים מאחד המפעלים של קבוצת אל-וואדיה. בתגובה למתקפה זו, ולאור החשש כי השימוש במפעלים ובמנהרות שבקרבתם, יהוו איום מתמשך על כוחות צה"ל באזור הסמוך, החליט כח צה"ל להרוס את המבנים. במסגרת התחקיר התברר כי כוחות צה"ל לא ידעו כי מבנים אלה משמשים לייצור מוצרי מזון.
139. הפצ"ר בדק את הממצאים והגיע למסקנה כי הרס המבנים היה חוקי, מאחר שנבע מן הצורך להגן על כוחות צה"ל אשר פעלו באזור. הפצ"ר מצא כי הרס המבנים לא הפר את הכללים בדבר הגנה על רכוש פרטי, מאחר שהרס המבנים היה מוצדק לאור הצורך הצבאי⁶⁴. הפצ"ר מצא גם כי הרס המבנים לא נעשה מתוך כוונה למנוע מאוכלוסיית עזה מצרכים חיוניים לקיומה. מטרת הריסת המבנים היתה להגן על חיילי צה"ל אשר פעלו באזור ולא למנוע נגישות של האוכלוסייה האזרחית למוצרים חיוניים (וזאת ללא קשר לשאלה האם יש לראות במצרכים שיוצרו במפעלים אלה מוצרים חיוניים). לאור ממצאים אלה קבע הפצ"ר כי אין צורך לנקוט בהליכים נוספים בעניין זה.
140. הגם שהפצ"ר לא מצא הפרה של דיני העימות המזוין בנוגע לאירוע זה, המליץ הפצ"ר בכל זאת על מספר שינויים בנהלים של צה"ל במקרה של פגיעה ברכוש פרטי, ושינויים אלה מפורטים להלן בפרק IV של מסמך זה.

(4) טחנת הקמח של אל-בדר

141. האירוע של טחנת הקמח של אל-באדר נדון בעדכון מינואר 2010. במקרה זה נטען כי טחנת הקמח נפגעה מנשק מדויק במהלך תקיפה מן האוויר שתוכננה מראש, כחלק מפעולה להרס שיטתי של תשתיות תעשייתיות ומתוך כוונה למנוע מהאוכלוסייה

⁶³ דוח גולדסטון ¶¶ 1018-1020.

⁶⁴ ר', הדוח על המבצע בעזה ¶ 436.

האזרחית של עזה הספקת מזון. מתחקיר שערך צה"ל, לעומת זאת, התברר כי הטחנה נפגעה מפגז טנק במהלך קרב, וכי הפגז שנורה נועד לשתק איום מידי על כוחות צה"ל.

142. לאחר הפרסום של העדכון מינואר 2010, בחודש פברואר 2010, פורסמו במספר אמצעי תקשורת ידיעות, כאילו בידי האו"ם יש ראיות אשר סותרות את ממצאי החקירה שנערכה על ידי צה"ל. בפרט, נטען כי בשטח טחנת הקמח נמצאה פצצה של חיל האוויר שלא התפוצצה, וזאת על אף שבמסגרת התחקיר המבצעי נקבע כי לא בוצעה תקיפה מן האוויר על טחנת הקמח⁶⁵.

143. לאחר שדיווחים אלה הגיעו לידיעת הפצ"ר, ביקש הפצ"ר לקבל את הראיות הנוספות מהאו"ם והורה לחיל האוויר לפתוח מחדש את חקירת האירוע. כמו כן יזם הפצ"ר פגישה עם נציגי האו"ם אשר ביקרו באתר טחנת הקמח, על מנת לדון עמם בממצאיהם. חקירת ההמשך שבוצעה אישרה את הממצאים הקודמים כי טחנת הקמח לא נפגעה על ידי חיל האוויר במסגרת תקיפה מן האוויר שתוכננה מראש. הדיווחים החדשים, התמונות שצולמו על ידי אנשי האו"ם, וצילומי הווידאו שנבדקו אינם עולים בקנה אחד עם האפשרות של התקפה מן האוויר, בפרט לאור העובדה שלא נתגלו חורי כניסה בגג טחנת הקמח; העדר עקבות וסימנים לפגיעה על רצפת הטחנה שבה נמצאה הפצצה ששוגרה לכאורה מכלי טיס (עקבות וסימנים כאלה ימצאו בדרך כלל כאשר תחמושת מסוג זה פוגעת במבנה); והעובדה כי השריפה אשר פגעה במכונות בטחנת הקמח פרצה בקומה השנייה של הטחנה ואילו התחמושת שנורתה נמצאה בקומה הראשונה.

144. זאת ועוד, חיל האוויר בדק את כל התקיפות האוויריות שבוצעו בקרבת טחנת הקמח במהלך מבצע עופרת יצוקה, ומצא כי אף אחת מהן לא היתה יכולה לגרום לפגיעה בטחנת הקמח. מתוך שבע תקיפות שבוצעו ברדיוס של קילומטר מהטחנה, שבהן נעשה שימוש בסוג התחמושת המסוים שנטען כי נמצא בטחנה, חמש פגעו במדויק במטרותיהן (שהקרובה שבהן מרוחקת כ- 300 מטר מטחנת הקמח). פגיעותיהן של שתי התקיפות הנוספות שבוצעו באזור זה נבדקו בסרטי הצילום של חיל האוויר שצולמו בשעת התקיפה, והקרובה משתי הפגיעות פגעה במרחק של 350 מטר מטחנת הקמח.

145. לאחר בחינת הממצאים של הבדיקה הנוספת, לא היה הפצ"ר יכול לקבוע באופן ודאי כיצד מצא החימוש את דרכו אל תוך טחנת הקמח, אולם חזר ואישר כי טחנת הקמח לא נפגעה מתקיפה מכוונת של חיל האוויר. כמו כן לא היה באפשרותו של הפצ"ר לשלול את האפשרות כי התחמושת נשתלה בטחנת הקמח במתכוון. לפיכך קבע הפצ"ר כי אין יסוד לנקיטת הליכים נוספים בעניין זה.

⁶⁵ פער זה בגרסאות חשוב לא רק משום שהוא פוגע, לכאורה, באמינות של התחקיר שנערך על ידי צה"ל, אלא גם משום שהוא יוצר מראית עין כאילו צה"ל תקף את טחנת הקמח במסגרת תקיפה שתוכננה מראש להרוס את הטחנה.

IV. תקציר השינויים בהנחיות מבצעיות כתוצאה מהחקירות שבוצעו בעקבות מבצע עופרת יצוקה

146. מבצע עופרת יצוקה יצר אתגרים צבאיים מורכבים בניסיון להגן על האוכלוסייה האזרחית מפני סכנות הלחימה. הלחימה בשטח עירוני והבחירה הצינית של החמאס להיטמע באזורים עירוניים ואזרחיים צפופים ולהשתמש בתשתיות אזרחיות כמגן תרמו לאתגרים הקשים עמם נאלצו להתמודד כוחות היבשה והאוויר של צה"ל. למרות זאת, צה"ל עשה מאמצים מרובים ביותר למנוע אבידות בקרב האוכלוסייה האזרחית ולהקטין את הנזק לרכוש פרטי, וכן על מנת להבטיח כי הפעילות הצבאית של ישראל תתנהל על פי דיני העימות המזוין ובהתאם לדרישות המוסריות והמשפטיות המחמירות שישראל קבעה לעצמה.
147. ישראל מכירה בכך, שלמרות מאמצים אלה, נפצעו ונהרגו במהלך מבצע עופרת יצוקה אזרחים פלסטיניים רבים וכי נגרם נזק ניכר לרכוש פרטי. ממשלת ישראל כמובן לא רצתה בפגיעות אלה. ישראל מאמינה כי לעובדה שהחמאס בחר לנהל את פעילותו הצבאית מתוך שטחים עירוניים ולסכן את האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית היתה תרומה משמעותית ביותר למספר האבידות ולהיקף הפגיעה ברכוש אזרחי במהלך המבצע.
148. ישראל תמשיך לנהל חקירות ממצות של כל טענה להתנהגות פסולה של צה"ל במהלך מבצע עופרת יצוקה. מלבד בדיקת ההיבטים המשפטיים של חקירות אלה על ידי הפצ"ר, לממצאים העובדתיים יש ערך רב גם לצורך "הפקת לקחים" - תהליך של חקירה עצמית אשר מתבצעת על ידי צה"ל כצבא אחראי ומקצועי. המאמצים להגן על אזרחים ולמנוע נזק לרכוש אזרחי הם עניין מרכזי שצה"ל נתן עליו את הדעת בעבר וימשיך לתת עליו את הדעת גם בעתיד במסגרת כל פעילות צבאית.
149. בפרט, צה"ל הוציא שתי פקודות חדשות שנועדו להרחיב עוד יותר את ההגנה על אזרחים ורכוש אזרחי במהלך סכסוך מזוין.

A. נהלים חדשים בכתב בנושא הגנה על אזרחים במסגרת לוחמה עירונית

150. צה"ל אימץ נהלים חדשים חשובים בכתב, ותורת לחימה, שנועדו לשפר את ההגנה על אזרחים בעת לוחמה בשטח עירוני, לרבות, על ידי שימת דגש נוסף על כך שהגנה על אזרחים היא חלק בלתי נפרד ממישמתו של מפקד בצה"ל. יתר על כן, נהלים אלה מחייבים להקדיש תשומת לב רבה יותר להיבטים אזרחיים בשלב התכנון המבצעי. על אף שהגנה על אזרחים במהלך פעילות צבאית היתה תמיד חלק מתוכנית האימונים ומתורת הלחימה של צה"ל, הנהלים החדשים מחייבים הגנה כוללת נוספת. נהלים מעודכנים אלה נובעים מההבנה הכללית, ומהלקחים שהופקו, ממבצע עופרת יצוקה וכן מפעילות צבאית אחרת של ישראל בשנים האחרונות.
151. הנהלים ותורת הלחימה החדשים מפרטים גם צעדים שנועדו לשפר את הפרדתה של האוכלוסייה האזרחית מפעילות הלחימה ולהגביל את הנזק שאיננו הכרחי לתשתיות ולרכוש אזרחיים, ומחייבים לשלב את הדאגה לאוכלוסייה האזרחית אל תוך תכנון פעילות הלחימה. נהלים אלה מחייבים מחקר מקדים, זיהוי מדויק וסימון של תשתיות קיימות, לרבות תשתיות מים, מזון וחשמל, ביוב, שירותי בריאות, מוסדות חינוך, אתרים דתיים,

אתרים של פעילות כלכלית, מפעלים, מחסנים, תקשורת אלקטרונית ואמצעי תקשורת, אתרים רגישים אחרים, ומוסדות תרבות.

152. זאת ועוד, הנהלים הכתובים החדשים מחייבים תכנון של מספר אמצעים נוספים אשר מכוונים להגן על שלומה של האוכלוסייה האזרחית. אמצעים אלה כוללים: אזורי מבטחים שבהם יכולה האוכלוסייה האזרחית לקבל מחסה; נתיבי מילוט שיאפשרו לאוכלוסייה האזרחית להימלט בביטחון מאזורי לחימה; טיפול רפואי באזרחים; שיטות יעילות ליצירת קשר עם האוכלוסייה ולהעברת הוראות לאוכלוסייה האזרחית; ואספקת סיוע הומניטארי במהלך עוצר, סגר או מצבים של הגבלות תנועה. ולסיום, הנהלים הכתובים החדשים מחייבים מינוי קצין לעניינים הומניטאריים שישולב בכל יחידה לוחמת מרמת הגדוד ומעלה⁶⁶, אשר אחראי לייעץ לקצין האחראי ולחנך את החיילים בנושאים הקשורים ל: הגנה על אזרחים; רכוש ותשתיות אזרחיים; תכנון סיוע הומניטארי; תיאום תנועה הומניטארית; ותיעוד אמצעי הביטחון ההומניטאריים אשר מופעלים על ידי צה"ל.

153. על אף שמרבית הנושאים הללו מטופלים כבר בפקודות מבצעיות והנחיות שהיו קיימות עוד לפני מבצע עופרת יצוקה, לנהלים החדשים והמעודכנים יש חשיבות משום שהם מקיפים וחלים על כל שלבי הפעילות הצבאית, לרבות השלב המכריע של התכנון.

ב. פקודה חדשה אשר מסדירה הריסה של רכוש פרטי לצרכים צבאיים

154. בעקבות מבצע עופרת יצוקה, נחקרה סוגיית ההרס של רכוש פרטי ותשתיות על ידי כוחות היבשה במסגרת אחד מהתחקירים המטכ"ליים שהרמטכ"ל הורה לקיים. אחד הלקחים שהופקו מתחקיר זה היה כי יש צורך בקביעת מערכת של כללים והנחיות ברורים על מנת לסייע למפקדים לקבל החלטות בעניינים אלה.

155. על פי הנחיותיו של הרמטכ"ל, נוסחה פקודת קבע חדשה שעניינה הריסה של רכוש פרטי לצרכים צבאיים. פקודת קבע חדשה זו, שנכנסה לתוקף באוקטובר 2009, קובעת במונחים ברורים מהן הנסיבות שבהן מותר לפגוע פגיעה לגיטימית בתשתיות אזרחיות ובתשתיות חקלאיות בנסיבות של צורך צבאי הכרחי. פקודת הקבע מבהירה את המבחנים המשפטיים החלים, ואת המגבלות, וקובעת אחריות פיקודית פרטנית, ואת מדרג הסמכויות של הדרגים המחליטים.

156. גם לאחר פרסום פקודת קבע חדשה זו ממשיך צה"ל ללמוד את סוגיית ההגנה על רכוש פרטי ולבחון האם יש צורך בשינויים נוספים בנוהלי הצבא. לדוגמה, הפצ"ר המליץ, בעקבות בחינה של אירועים פרטניים של פגיעה ברכוש, על הבהרות נוספות אחדות לפקודה החדשה, ובהן: (א) זיהוי ברור יותר של אתרים אשר נחשבים לאתרים "רגישים" במיוחד, ואשר פגיעה בהם מחייבת אישור של דרג בכיר יותר; (ב) ניתוח וטיפול בשאלה כיצד יש ליישם את עקרון המידתיות במצבים שונים; ו- (ג) הטמעה טובה יותר של פקודת הקבע החדשה בכל הדרגים ובכל הפיקודים המרחביים.

* * *

⁶⁶ מנגנון זה נוסף למנגנונים הומניטאריים אחרים אשר נקבעו בעבר ואשר פעלו גם במהלך מבצע עופרת יצוקה, כגון חדר מבצעים שמופעל על ידי מנהל הקישור והתיאום במשך כל שעות היממה על מנת לאפשר תקשורת בין צה"ל לבין ארגונים בינלאומיים, כפי שתואר בדוח על המבצע בעזה, ¶¶ 266 - 288.

157. במסגרת דיווחיה הקודמים של ישראל על חקירות מבצע עופרת יצוקה תוארו שינויים מבצעיים נוספים, שצה"ל שוקל, או יישם, על בסיס הלקחים שהופקו בתחקירים המטכ"ליים. שינויים אלה כוללים:

א. במסגרת בדיקת פעילות מבצעית הנוגעת לאירועים שבהם נפגעו מתקנים של האו"ם או של גורמים בינלאומיים אחרים, חזר הרמטכ"ל והדגיש פעם נוספת את החשיבות שיש לכך שכל יחידות צה"ל, בכל הדרגים, ילמדו להכיר טוב יותר את מיקומיהם של מתקנים רגישים, בתוך אזורי הלחימה שנקבעו להן. הרמטכ"ל הורה לחדד את ההוראות העוסקות במרחקי ביטחון ממתקנים רגישים, בפרט, בכל הנוגע לשימוש באש ארטילרית, וכן הורה לבחון צעדים נוספים שמטרתם לשפר את התיאום בין צה"ל לבין סוכנויות האו"ם הפועלות בשטח.

ב. הרמטכ"ל הורה על שיפורים באימונים ובנהלים, ובכלל זה אימון כל הכוחות בתרגול "מקרים ותגובות" הכוללים היבטים הומניטאריים ספציפיים, לרבות מניעת פגיעה בצוותי רפואה, במתקנים ובכלי רכב רפואיים. הרמטכ"ל גם הורה לבחון את הפעלת המסדרונות ההומניטאריים שנפתחו לטובת האוכלוסייה האזרחית במהלך הלחימה. פקודה מבצעית חדשה בנושא זה נמצאת בתהליך של ניסוח.

ג. הרמטכ"ל הורה להכין תורת לחימה ופקודות ברורות בנושא סוגי אמצעי הלחימה השונים אשר מכילים זרחן. הוראות אלה נמצאות כיום בתהליך של הסדרה.

V. סמכויות ועדת טירקל לבדוק את מערכת החקירות של ישראל

158. הגם שלמדינת ישראל אמון מלא בכך שהמערכת החקירות שלה מנהלת חקירות ממצות, ללא משוא פנים ובאופן בלתי תלוי, החליטה ממשלת ישראל, לאור ביקורת שהושמעה לאחרונה על מנגנוני הבדיקה והחקירה של תלונות על הפרה של דיני העימות המזוין, להסמיך ועדה ציבורית בלתי תלויה לבדוק את התאמתם של המנגנונים הקיימים לחובותיה של ישראל על פי המשפט הבינלאומי, כפי שמפורט להלן.
159. ב- 14 ביוני 2010 הקימה ממשלת ישראל ועדה ציבורית לבדיקת אירוע ימי שצה"ל היה מעורב בו ב- 31 במאי, 2010, וזאת ללא קשר למבצע עופרת יצוקה. בראש הוועדה עומד שופט בית המשפט העליון של מדינת ישראל בדימוס, השופט יעקב טירקל, וחברים בה פרופסור שבתאי רוזן, מומחה נודע במשפט בינלאומי ועמוס חורב, אלוף במיל. ומי ששימש בעבר כנשיא הטכניון - מכון ישראלי לטכנולוגיה. כמו כן, משתתפים בוועדה שני משקיפים בינלאומיים, זוכה פרס נובל לורד וויליאם דייויד טרימבל מצפון אירלנד ופצ"ר הקנדי לשעבר קנת ווטקין, אשר הוזמנו ליטול חלק בדיוני הוועדה.
160. בנוסף לסמכויות הוועדה הנוגעות באופן ספציפי לאירוע הימי, כוללות סמכויותיה גם מנדט נרחב החורג מעבר לאירועי ה- 31 במאי, 2010, ובהן בדיקת:
- השאלה האם מנגנון הבדיקה והחקירה ביחס לתלונות וטענות המועלות בדבר הפרות של דיני העימות המזוין, הנוהג בישראל באופן כללי, וכפי שהוא מיושם ביחס לאירוע הנוכחי, תואם את חובותיה של מדינת ישראל בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי.⁶⁷
161. לכן, אחת המשימות המרכזיות של הוועדה הציבורית הבלתי תלויה החדשה היא לבחון ולהעריך את המנגנונים הקיימים כיום בישראל לחקירת טענות בדבר הפרות של דיני העימות המזוין. המנגנונים שייבדקו זהים למנגנונים שהופעלו בחקירות בנוגע למבצע עופרת יצוקה, והוצגו בפירוט במסמך זה ובשני הדוחות שקדמו לו.
162. החלטת הממשלה קובעת כי על כל גוף ממשלתי הנוגע בדבר לשתף פעולה באופן מלא עם הוועדה ולהעמיד לרשותה את המידע והמסמכים אשר יתבקשו על ידי הוועדה לצורך ביצוע תפקידה. זאת ועוד, לוועדה מוקנית סמכות לזמן עדים, לאכוף את הופעתם, ולחייבם להעיד בפניה.
163. עם השלמת עבודתה תגיש הוועדה דוח לממשלת ישראל, באמצעות ראש הממשלה. הדוח יפורסם גם לעיון הציבור.

⁶⁷ משרד החוץ של מדינת ישראל, הממשלה החליטה על הקמת ועדה ציבורית ¶ 5 (14 ביוני, 2010), ר' ב - http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2010/Independent_Public_Commission_Maritime_e_Incident_31-May-2010.htm

VI. דברי סיכום

164. מאז העדכון מינואר 2010, ישראל השיגה התקדמות ניכרת בחקירת הטענות בדבר התנהגות פסולה של צה"ל במהלך מבצע עופרת יצוקה. ישראל הקדישה משאבים רבים לביצוע חקירות ממצות ובלתי תלויות, לרבות גביית עדויות ממאות חיילי צה"ל ומאזרחים פלסטינים.
165. הצבא ביצע תחקירים מבצעיים רבים של הפעילות המבצעית שהתנהלה במבצע עופרת יצוקה. מצ"ח פתחה 47 חקירות פליליות, והפרקליט הצבאי הראשי הורה על הגשת כתבי אישום נגד ארבעה חיילים באירועים נפרדים. נגד שישה קצינים ננקטו צעדים משמעותיים או אמצעים פיקודיים.
166. במקרים אחרים הגיע הפרקליט הצבאי הראשי למסקנה כי פעולות צה"ל לא הפרו את דיני העימות המזוין או את פקודות הצבא. החקירות שמנהלת ישראל ממשיכות, וישראל נותרה מחויבת כתמיד לחקור טענות בנוגע להפרות של דיני העימות המזוין.
167. כחלק מתהליך הלימוד המתמשך, צה"ל גם ערך שינויים רבים בנהלים המבצעיים שלו, ובמדיניותו, על מנת לשפר עוד יותר את ההגנה על אזרחים מפני סכנות הלחימה, ועל מנת להגן על רכוש אזרחי במהלך פעילות צבאית.